The book cover features a central, vertically oriented, scalloped-edged frame in a dark brown color. This frame is filled with a light cream color and contains the author's name and the title. The background of the entire cover is a repeating pattern of stylized, swirling floral and leaf motifs in shades of gold and brown. The text is centered within the frame.

ABDULLA ŞAIQ
TALIBZADƏ

GÜLŞƏNİ-
ƏDƏBİYYAT

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR
AKADEMİYASI MƏHƏMMƏD FÜZULİ adına
ƏLYAZMALAR İNSTİTUTU

ABDULLA ŞAIQ
TALIBZADƏ

GÜLŞƏNİ-ƏDƏBİYYAT

Abdulla Şaiqin
mənzil-müzeyinə
hədiyyə.

A. A. Əliyeva
12.07.2023

"Elm və təhsil"
BAKI-2023

QYHK-2742.

AŞM
Fonduna qəbul olundu

DK-4343.

Azərbaycan MEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar
İnstitutunun Elmi şurasının 19 yanvar 2023-ci il tarixli
01 №-li iclasının qərarı ilə nəşr edilir.

Fars dilindən tərcümə edən, ön söz,
qeyd və izahların müəllifi:
Aynurə Əliyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Redaktor:
H.Mustafa Mailoğlu

Abdulla Şaiq Talıbzadə. Gülşəni-ədəbiyyat.
Bakı, "Elm və təhsil", 2023, 108+80 səh.

"Gülşəni-ədəbiyyat" ("Ədəbiyyat bağçası") XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı və pedaqoji fikir tarixində özünəməxsus yer tutan, görkəmli ədib Abdulla Şaiqin 1910-cu ildə Bakıda fars dilində nəşr etdirdiyi və uzun illər tədris vəsaiti kimi istifadə olunan ədəbiyyat müntəxəbatıdır. İlk dəfə olaraq Azərbaycan dilinə tərcümə olunan bu kitab ibrətəməz fikirlər, əxlaqi-mənəvi dəyərlər aşılardan bədii nümunələrdən ibarət bir topludur. "Gülşəni-ədəbiyyat" ali məktəblər, xüsusən BDU-nun Şərqsünaslıq fakültəsinin tələbələri üçün farsdilli ədəbiyyatın öyrənilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

4702000000
N-98-2023 qriffi nəşr

© A. Əliyeva, 2023

ÖN SÖZ

*Mən də bu cəbhələrdə vuruşan əsgərim,
Ana Vətən yolunda ölüm olsa gedərim.*

Abdulla Şaiq

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus yer tutan Abdulla Şaiq Talıbzadənin zəngin ədəbi irsi onun çoxşaxəli yaradıcılığının bariz nümunəsidir. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin tədqiqatçılarından olan Abdulla Şaiq dramaturq, nasir, şair, tərcüməçi, publisist, pedaqoq, ədəbi tənqidçi olmaqla yanaşı, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biridir.

Abdulla Şaiq 1881-ci ilin fevral ayının 21-də Tiflisdə Şeytanbazar məhəlləsində Axund Mustafa Süleyman oğlunun ailəsində dünyaya göz açıb. Abdulla Şaiqin əslən Borçalının Sarvan kəndindən olan valideynləri – Axund Mustafa Süleyman oğlu və Mehri xanım Tiflisdə köçərək orada məskunlaşmışdılar. Ədibin atası dövrünün sayılıb-seçilən ruhani ziyalılarından biri idi. O, 1881-ci ilə qədər Tiflis şəhəri üzrə qazının müavini, sonra isə Qafqaz Şeyxülislamının müavini vəzifəsini icra etmişdi.

Abdulla Şaiq qardaşı Yusiflə birlikdə ilk təhsilinə 1889-cu ildə Tiflisdə müsəlman uşaqları üçün nəzərdə tutulmuş altısinifli şəhər müsəlman məktəbində başlayır. Bu məktəb yalnız dini təhsil vermirdi, onun tədris proqramı eyni zamanda rus-tatar (Azərbaycan) məktəblərinin layihəsinə uyğun idi. Bu səbəbdən, burada Abdullanın atası Axund Mustafa ilə yanaşı, Qori müəllimlər seminariyasından dərslər də deyənələr də var idi.

İbtidai təhsilini başa vurduqdan sonra Abdulla Şaiq ailəsi ilə bərabər Xorasana gedir. Burada o, qardaşı ilə birlikdə dini təhsil almağa başlayır. Onlar həmçinin dövrünün qabaqcıl ziyalılarından olan, əslən urmiyalı Yusif Ziyanın da məktəbində təhsil alırlar. A.Şaiqin ədəbiyyata olan böyük marağının yaranmasında məhz bu məktəbdə aldığı təhsil və Yusif Ziyanın xüsusi rolu olmuşdu. Burada təlim fars dilində idi. Lakin Abdulla Şaiq Azərbaycan dili və ədəbiyyatını öyrənməyi daha vacib hesab edirdi. Müəllimi Abdullanın bu istəyini nəzərə alaraq ona Azərbaycan dilinin sərf-nəhvindən (qrammatika) dərslər verməyə başlayır. Şair ana dilini öyrənməklə yanaşı, rus və fars dillərini də böyük həvəslə öyrənirdi.

1899-cu ilin baharında anası və qardaşı Tiflisə qayıdır. Mirzə Yusifin məktəbində fars dili və ədəbiyyatı,

fars və Azərbaycan dilinin sərf-nəhvi, məntiq, psixologiya və ümumi tarix fənlərinə yiyələnən və "məqsədi ədəbiyyatçı olmaq olan"¹ Abdulla Şaiq təhsilini tamamlamaq üçün Xorasanda qalır. 1900-cu ilin payızınadək Xorasanda qalan Abdulla Şaiq bununla bağlı xatirələrində yazır: "...Ərəb ədəbiyyatı və ərəb dilini də mükəmməl öyrənmək üçün burada qalmağa güclə izin almışdım... Mədrəsədə ərəb dilini öyrənmək məqsədilə bakılı Mirzə Əbdülkərimdən ərəb dilində məntiq, Molla Məhəmmədbağırdan isə poetikadan bəhs edən "Mütəvəl"i oxudum"².

1900-cu ildə Tiflisə qayıdan A. Şaiq bir müddət burada qaldıqdan sonra 1901-ci ildə Bakıya gəlir. Bakıda Tiflisdən tanıdığı Nəriman Nərimanovla görüşərək, müəllimlik etmək arzusunda olduğunu bildirir. Nərimanovun məsləhətindən sonra müəllimlik şəhadətnaməsi almaq üçün 1901-ci il 22 aprel tarixində imperator III Aleksandr adına Bakı kişi gimnaziyasında imtahan verərək 608 nömrəli şəhadətnaməyə əsasən orta məktəblərdə Azərbaycan dilinin tədrisi üçün "Ana dili" müəllimi hüququnu əldə edir. Şəhadətnaməni imzalayan komissiya üzvü N.Nərimanovun A.Şaiqin müəllim

¹ Abdulla Şaiq. Xatirələrim. Bakı: Gənclik, 1973, s. 129.

² Yenə orada, s. 129.

kimi işə düzəlməsində də mühüm rolu olur. Beləliklə, boş yer olmadığına görə 5 noyabr 1901-ci ildə rus-tatar məktəblərində "ehtiyat müəllim" təyin olunan Abdulla Şaiq Sultan Məcid Qənizadənin müdir olduğu altısınıflı şəhər məktəbində pedaqoji fəaliyyətə başlayır. Ehtiyat müəllim kimi elmi fəaliyyətə başlayan Abdulla Şaiq 1901-1906-cı illərdə bir neçə məktəbdə dərs deyir. O, 1902-ci ilin sentyabrında Bakıda Azərbaycan maarifçisi Həbib bəy Mahmudbəyovun müdir olduğu altısınıflı şəhər məktəbinin aşağı siniflərinə ana dili müəllimi təyin edilir. Azərbaycan dilinə ayrılmuş dərs saatının az olması səbəbindən Abdulla Şaiq imtahan verərək şəriət müəllimi şəhadətnaməsini də alır. Dərs saati az olduğuna görə əlavə olaraq, "1903-cü ildən Sabunçuda altıillik məktəbdə də dərs deməyə başlayan ədib ana dili və şəriətdən dərs deyir. Bu illər ərzində o, görkəmli ədib və maarif xadimləri Ə.Haqverdiyev, H.Zərdabi, N.Vəzirov, H.Mahmudbəyov, S.S.Axundov, S.Hüseyn, Ə.Hüseynzadə, M.Ə.Sabir, M.Hadi, A.Səhhət, H.Cavid və başqaları ilə yaxından tanış olub dostlaşır".³ Abdulla Şa-

³ Abdulla Şaiq (Abdulla Axund Mustafanın oğlu Talibzadə). Bibliografiya (tərt. ed.: N.Tahirova, L.Qafarova, T.Əzizova; ixt. red. və burax. məsul: Ş.Qəmbərova; red.: G.Səfərəliyeva). Bakı: F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, 2016, s. 8.

iq "1905-ci ildə Qafqaz Təhsil Dairəsi tərəfindən Bakı progimnaziyasına sənət və ana dili müəllimi təyin edilir"⁴.

1906-cı ildə Ana dilindən dərs deməyə başladığı 7-ci rus-tatar məktəbində şagirdləri arasında Seyid Hüseyn, Cəfər Cabbarlı kimi görkəmli ədiblər də vardı. Abdulla Şaiq "1912-1920-ci illərdə Bakı realnı məktəbində Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi işləmiş", "1918-ci ildə ilk dəfə olaraq realnı məktəbin nəzdində milli siniflər yaratmışdı"⁵. Belə ki, görkəmli ədib Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti dövründə məktəb və maarif yönümündəki işləri daha da canlandıraraq milli təhsilimizdə yeni bir cığır açmağa nail olmuşdu. O, öz nüfuzu və gərgin əməyi sayəsində rəhbəri olduğu sinfi milliləşdirməyə nail olaraq XX əsrdə ilk anadilli məktəbin – "Nümunə məktəbi"nin təməlini qoymuşdu. "Çar Rusiyası öz ana dilini unudurmaq və yerli xalqı get-gedə ruslaşdırmaq siyasətini həyata keçirməyə çalışırdı. Çarizmin yürütdüyü bu siyasətlə çarpışmaq, uşaqlarımıza öz ana dilini sevdirmək və savadlandırmaq üçün

⁴ Abdulla Şaiq (Abdulla Axund Mustafanın oğlu Talibzadə). Bibliografiya (tərt. ed.: N.Tahirova, L.Qafarova, T.Əzizova; ixt. red. və burax. məsul: Ş.Qəmbərova; red.: G.Səfərəliyeva). Bakı: F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, 2016, s. 9.

⁵ Yenə orada, s. 54-55.

müxtəlif vasitələr düşünürdüm. Hər sinifdə çar hökumətinin ana dili və ədəbiyyatımız haqqında yürütdüyü siyasətin iç üzünü açıb söyləməklə tələbələrdə milli şüur oyatmağa çalışırdım”⁶ – deyən, qəlbi hər zaman vətən eşqi ilə döyünən Abdulla Şaiqin milli kadrların yetişdirilməsində böyük xidməti olan “Nümunə məktəbi” Azərbaycan orta təhsilində yeni bir başlanğıc idi.

Çoxşaxəli yaradıcılığı ilə ümumxalq məhəbbəti qazanan Abdulla Şaiq mütərəqqi fikirlərinə görə hər zaman şagirdləri və qabaqcıl fikirli maarif işçiləri arasında böyük hörmət və nüfuz sahibi olmuşdur. 1901-ci ildən pedaqoji fəaliyyətə başlayan və “ömrünün 35 ilini Azərbaycan maarifinin inkişafına həsr edən”⁷ görkəmli ədibin – “Mənə: “Müəllimliyə sərf etdiyim vaxtı və enerjini öz ədəbi yaradıcılığına sərf etmiş olsaydın, bu gün sən daha kamil bədii əsərlərin olardın” – deyənlər çox olmuş. Ancaq mən bu gün yazıçılığımın ziyadə müəllimliyimlə iftixar edirəm”⁸ – söyləməsi onun zəngin pedaqoji

⁶ Abdulla Şaiq. Əsərləri. 5 cildə. V cild. Xatirələr. Məktublar (tərtib və qeydlər: Kamal Talıbzadə). Bakı: Yazıçı, 1978, s. 358.

⁷ Mürşüdlü M. Abdulla Şaiq Talıbzadənin pedaqoji fəaliyyəti və onun “Nümunə məktəbi”nin təlimin yeni məzmununda qurulmasında rolu. Bakı: Heroqlif, 2017, s. 14.

⁸ Abdulla Şaiq. Əsərləri. 5 cildə. V cild. Xatirələr. Məktublar (tərtib və qeydlər: Kamal Talıbzadə). Bakı: Yazıçı, 1978, s. 362.

fəaliyyətinə və müəllimlik peşəsinə verdiyi yüksək dəyərə işarədir.

Abdulla Şaiqin pedaqoji fəaliyyətinin birinci mərhələsini əhatə edən 1901-18-ci illər xalq maarifi sahəsində başlanmış böyük bir canlanma ilə müşayiət olunurdu. Bu dövrdə yaradılan maarif cəmiyyətləri içərisində “Nicat” cəmiyyəti öz fəaliyyəti ilə diqqəti cəlb edirdi. Bakı şəhərində ilk dəfə olaraq 1906-cı ilin 15-28 avqust tarixləri arasında və daha sonra 1907-ci ildə keçirilmiş Azərbaycan müəllimlərinin I və II qurultayları bu cəmiyyət tərəfindən təşkil olunmuşdu. Bakı quberniyasında müsəlmanlar arasında maarifin yayılması, imkansız, lakin istedadlı müsəlman tələbələrinin ibtidai, orta və ali təhsil almalarına yardım etmək, ana dili və ədəbiyyatı, həmçinin teatr sənətinin inkişafına xidmət göstərmək məqsədilə qurulmuş cəmiyyətin diqqət mərkəzində duran təxirəsalınmaz məsələlərdən biri də məktəblərin dərs kitabları və vəsaitləri ilə təminatı idi. Təsadüfi deyil ki, “Nicat” cəmiyyətinin fəal üzvlərindən olan Abdulla Şaiq həm zamanın tələbinə və maarifçilik hərəkatına uyğun olaraq, həm də Azərbaycan müəllimlərinin I və II qurultaylarında Ana dili və əlifba dərsliklərinə qoyulan tələblərə əsasən bu qurultaylardan az sonra birinin ardınca dərsliklər çap etdirmişdi. Beləliklə, mü-

əllimlik fəaliyyətindən savayı, həm də ilk dərslər kitablarının müəllifi kimi tanınan Abdulla Şaiq Azərbaycan dili və ədəbiyyatından xüsusi proqramlar, ibtidai, orta və ali məktəblər üçün dərslər kitabları da tərtib etmişdi. A.Şaiq görkəmli bir pedaqoq kimi məktəbdə oxuyan azərbaycanlı uşaqların doğma dilini yaxşı bilmələri üçün "yarıdıcılığının müxtəlif mərhələlərində 11 adda ədəbiyyata, 4 adda Azərbaycan dilinin qrammatikasına dair dərslər hazırlamışdı"⁹. İstər bədii əsərləri, istərsə də elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə ömrünü gənc nəslin vətəninə layiq övlad kimi yetişdirilməsinə, onların təlim-tərbiyəsinə həsr edən görkəmli ədibin hazırladığı dərslər və kitablar anadilli dərslərlərin yazılması və tərtib olunması istiqamətində mühüm addımlardan idi. Məktəblərimizin milli kitablarla təmin olunması istiqamətində boşluğu doldurmağa səy göstərən Abdulla Şaiq bəzilərinin müəllifi, bəzilərinin də həmmüəllifi olduğu "Əlifba", "Uşaq gözlüyü", "İkinci il", "Gülşəni-ədəbiyyat", "Gülzar", "Milli qiraət kitabı", "Müntəxəbat", "Ədəbiyyat dərsləri", "Türk çələngi", "Türk ədəbiyyatı", "Türkcə sərf-nəhv", "Dördüncü il" və s. bu kimi dərslər və kitabları nəşr et-

⁹ Mürşüdlü M. Abdulla Şaiq Talibzadənin pedaqoji fəaliyyəti və onun "Nümunə məktəbi"nin təlimin yeni məzmununda qurulmasında rolu. Bakı: Heroqlif, 2017, s. 9.

dirməklə məktəblərin milli ruhlu dərslərlə təmin edilməsində misilsiz xidmət göstərmişdi.

"Həyat vücuddursa, dil və ədəbiyyat onun qəlbidir"¹⁰ – söyləyən A.Şaiqin ədəbi fəaliyyətə başladığı ilk illərdə xalq ədəbiyyatına, folklorə böyük marağı olmuşdur. Uşaq psixologiyasına, onun maraqlarına yaxşı bələd olan, klassik uşaq ədəbiyyatımızın bir çox yaddaqalan nümunələrini yaratmaqla A.Şaiq XX əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafında müstəsna rol oynamışdır. Böyük sənətkar yaradıcılığına tərcümə və qəzəl yazmaqla başlasa da, mətbuat səhifələrində ilk dəfə olaraq uşaqlar üçün yazdığı "Laylay" adlı şeiri ilə görünməsi onun uşaqlara qarşı olan böyük sevgi, qayğı və istəyinin təzahürüdür. Onun "Xoruz", "Keçi", "Uşaq və dovşan", "Uşaq və buz", "Bənövşə", "Payız" "Tülkü həccə gedir", "Tıq-tıq xanım", "Yaxşı arxa", "Şələquyruq" və s. kimi şeirləri, hekayələri indi də uşaqlar tərəfindən maraqla qarşılanır.

"Həqiqəti hər şeydən uca tutan, daima həqiqət axtaran, tərəqqi və yüksəliş yolunda fədakarcasına çalış-

¹⁰ Abdulla Şaiq. Əsərləri. 5 cildə. V cild. Xatirələr. Məktublar (tərtib və qeydlər: Kamal Talibzadə). Bakı: Yazıçı, 1978, s. 183.

şan"¹¹ Abdulla Şaiqin çoxşaxəli yaradıcılığı ilə yanaşı onun təhsil və məktəb işləri ilə məşğul olması, müxtəlif dərslər və dərslər proqramları hazırlaması, uşaqlar üçün bağça açmaq, kitabxana yaratmaq, kasıb uşaqların pulsuz oxuması üçün yolların araşdırılması istiqamətində çalışmaları Azərbaycan maarifinin inkişafı yolunda ideallarının reallaşmasına can atan böyük mütəfəkkirin fədakarlığının təcəssümüdür.

Abdulla Şaiqin çoxşaxəli yaradıcılığının istiqamətlərindən biri də tərcümə yaradıcılığıdır. Yazıcının ərəb, fars və rus dillərini mükəmməl şəkildə bilməsi ona Avropa və Şərqi Ədəbiyyatı nümunələrini ana dilimizə çevirmə imkanı vermişdi. Görkəmli ədibin fars dilindən tərcümələri sırasında Nizami Gəncəvinin "İsgəndərnamə" poemasının "Şərəfnamə" hissəsi, Cəlaləddin Ruminin "Məsnəvi" əsərindən "İbrət və müqabilə, yaxud ümmətlər ixtilafı", Firdovsinin "Şahnamə"sindən "Qubad ilə Məzdəkin dastarı və Qubadın Məzdəkin dinini qəbul etməsi" hissəsi vardır. Avropa ədəbiyyatından Q.Hauptmanın "Toxucular", A.Bartonun "Pinti qız", V.Şekspirin "Maqbet", D.Defonun "Robinson Kruzo-

¹¹ Abdulla Şaiq. Əsərləri. 5 cildə. I cild. Hekayələr, povest və romanlar (tərtib edən və qeydlər: Kamal Talibzadə). Bakı: Azər nəşr, 1966, s. VI.

nun macərələri", C.Sviftin "Qulliver liliputlarda" əsərlərinin tərcümələri ilə yanaşı, dahi sənətkarın rus klassiklərindən L.N.Tolstoy, A.S.Puşkin, İ.A.Krılov, M.Y.Lermontov, M.Qorki, K.İ.Çukovski, N.A.Nekrasovun əsərlərindən tərcümə etdiyi nümunələr də kifayət qədərdir. Bu sırada uşaq ədəbiyyatının dilimizə çevrilməsinə üstünlük verən Abdulla Şaiq İ.A.Krılov yaradıcılığından tərcümələrinə xüsusi yer ayırmışdır. Görkəmli ədib Krılovun "Yarpaqlar və köklər", "Qurd və pişik", "Çibin və arı", "Meymun və gözlük", "Eşşək və bülbül", "Qurd və durna" və başqa təmsillərini dilimizə çevirmişdir. Abdulla Şaiqin rus dilindən tərcümələri sırasında üslub, bədii dil baxımından bir-birindən fərqlənən yazıçılardan əsərlərinə müraciət etməsi belə səciyyəli tərcümələrdir: "Həmin müəlliflərin əsərlərini Azərbaycan dilinə müvəffəqiyyətlə çevirmək üçün tərcüməçidən təkcə rus dilini yaxşı bilmək deyil, eyni zamanda bu sənətkarların hərəsinin özünəməxsus orijinal bədii dilə, üsluba malik olduğunu da bilmək tələb olunur"¹². Dünya ədəbiyyatı ilə yaxşı tanış olan, doğma xalqının mənəvi inkişafında və Azərbaycan ədəbiyyatının daha da tərəqqi etməsində tərcümənin roluna ciddi əhəmiyyət verən A.Şaiqin "əlli

¹² Xəlilova T. Abdulla Şaiqin tərcümə yaradıcılığı (Rus ədəbiyyatından tərcümələr təmsalında). Bakı: Yazıçı, 1982, s. 91.

ildən artıq davam etmiş mütərcimlik fəaliyyətinin bəhrələri ayrı-ayrı vaxtlarda onun külliyatlarında, dərsliklərində habelə qəzet və jurnal səhifələrində çap olunmuşdur"¹³.

Ömrünü xalqın maariflənməsinə həsr edən Abdulla Şaiqin tərcümələrinin daxil olduğu dərsliklərin içərisində diqqət çəkənlərdən biri də "Gülşəni-ədəbiyyat" ("Ədəbiyyat bağçası") kitabıdır. Hicri 1327, miladi 1910-cu ildə Bakıda Orucov qardaşları mətbəəsində fars dilində nəşr etdirdiyi "Gülşəni-ədəbiyyat" dərsliyinə özünün fars dilində yazdığı və tərcümə etdiyi şeirləri daxil etmişdir. Abdulla Şaiq ibrətamiz hekayələr, təmsillər, şeirlərlə zəngin olan bu kitab haqqında yazır: "1910-cu ildə fars dilində yazdığım "Gülşəni-ədəbiyyat" dərsliyində Kırilovdan tərcümə etdiyim "Qurd və Pişik", "İki öküz", "Meymun və gözlük", "Qarğa və pendir" təmsillərini vermişəm. Ancaq farscaya birinci tərcümə etdiyim "Sazəndələr" təmsilini çox axtardım, tapılmadı"¹⁴. Şairin hələ Xorasanda yaşayarkən, gənclik illərində etdiyi bədii tərcümələrin ilk dəfə olaraq burada verilməsini dərsliyin müsbət cəhətlərindən biri kimi göstərə bilərik.

¹³ Xəlilova T. Abdulla Şaiqin tərcümə yaradıcılığı (Rus ədəbiyyatından tərcümələr timsalında). Bakı: Yazıçı, 1982 s. 85.

¹⁴ Abdulla Şaiq. Xatirələr. Bakı: Gənclik, 1973, s. 102.

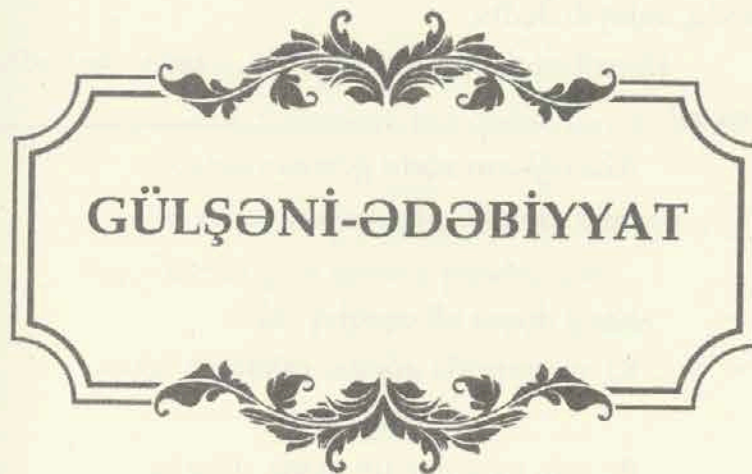
Belə ki, Abdulla Şaiqin yalnız öz doğma dilində deyil, mükəmməl şəkildə bildiyi fars dilində də uşaqlar üçün kitab tərtib etməsi onun yüksək bilik və bacarığından xəbər verir.

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda "Gülşəni-ədəbiyyat" kitabının X-968, XII-526, XV-273 və XVI-576 şifrəsi altında dörd ədəd çap nüsxəsi mühafizə edilir. Yuxarı siniflərdə təhsil alan şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuş bu müntəxəbat Sədi Şirazinin "Gülüstan", "Bustan" və digər əsərlərindən seçmələr, Şərqi böyük şairlərindən Mövlana Cəlaləddin Rumi, Cənnəti İsfahani, Qaani Şiraziyə məxsus şeirlər, Jan de Lafonten, L.N.Tolstoy, K.Uşinskiyə məxsus təmsillərdən, həmçinin "Kəlilə və Dimnə"dən edilmiş iqtibaslar, Abdulla Şaiqin rus təmsilçisi İ.İ.Dmitriyevin, İ.A.Kırilovun təmsillərindən tərcümə etdiyi nümunələr də daxil edilmişdir. Əvvəli "Gülüstan" əsərindən bir parça ilə başlanan "Gülşəni-ədəbiyyat" kitabının sonluğu da əsərlərindən çoxlu nümunələr gətirilən Sədi Şirazi haqqında kiçik bir məlumatla tamamlanır.

Sonda diqqət çəkmək istədiyimiz bir məqam da bundan ibarətdir ki, kitabın Azərbaycan dilinə tərcüməsində müntəxəbatın bədiiliyini qismən də olsa saxlamaq üçün müəlliflik hüququ qorunmaqla, Həsənəliyağa xan

Qaradağı, Məmmədağa Soltan, Mir Mehdi Seyidzadənin də tərcümələrindən istifadə edilmişdir.

Pedaqoji, bədii, elmi bacarığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində layiqli yer tutan, millətin tərəqqi və fəaliyyətinin başlıca amilini elm və əxlaqda görən Abdulla Şaiqin ərsəyə gətirdiyi digər kitab və dərsləkləri kimi, "Gülşəni-ədəbiyyat" kitabının da gənc nəslin təlim-tərbiyəsində böyük rolu olmuşdur. Bu baxımdan, həcmcə kiçik olsa da, "Gülşəni-ədəbiyyat" uşaqlara, gənc nəslə ibrətamiz fikirləri, əxlaqi-mənəvi dəyərləri aşılaman bədii nümunələrdən ibarət olan bir mənbə kimi dəyərləndirilə bilər.

Gənclik nadanlığı*

Bir gün cavanlıqda nadanlıq edib anamın üstünə bərk qışqırdım. O, qəlbi incimiş halda bir küncdə oturdu, ağlayıb dedi:

- Körpəliyini unudubsan ki, belə kobudluq edirsən?

Ana oğlunu zorlu görcək haman,
Belə söylədi: – Ey pələng ovlayan!

Yada düşsə idi uşaqlıq çağın
Ki, qoynumda gücsüz çəkərdin fəğan.

Bu gün eyləməzdin mənə zümlər
Ki, sən güclüsən indi, mən natəvan**.

Sadi

Sual: *Cavanlıqda nadanlıqdan nə etdim? Qəlbi incimiş anam nə dedi?*

* Hekayə Sədi Şirazının (1210-1291) "Gülüstan" əsərinin "Zəiflik və qocalıq haqqında" adlı VI fəslindəndir.

** Şeirinin mənzum tərcüməsi Məmmədəğa Soltana məxsusdur.

Dilənçi

Bir dilənçi özgələrdən aldığı hər [bir] şeyi
Özünə götürməyərək başqalarına verirdi.

Bir nəfər ona dedi: - Bu necə işdir [belə]?
Bir yandan dilənirsən, bəs nədən paylayırsan?

Söylədi ki, məclisə nur saçan şam kimi yəm,
Başqalarına görə özümü yandırırım.

Qaani

Kor*

Bir kor bir evin qapısında sürüşüb yıxıldı. Fəryad edib dedi:

- Ey ev əhli! Qarşıma bir cıraqlı tutun ki, bu biçərə
kor salamat çıxıb gedə bilsin.

Bir nəfər ona dedi:

- Əgər korsansa, cıraqlı nəyinə lazımdır?

Dedi:

* Hekayə Qaani Şirazının (1808-1854) "Pərişan" adlı kitabındandır.

- İstəyirəm ki, çırağı gətirən əlimdən tutsun və özü də yıxılmasın.

Qaani

Sual: Kor nə etdi? Bir nəfər ona nə dedi? Kor nə cavab verdi?

Dilənçi və it*

Bir dilənçi dövlətli bir şəxsin qapısına gəlib dilənir. Dövlətlinin iti hürməyə başlayır.

Dilənçi deyir:

- Ey heyvan! Mənə rəhmin gəlsin, üç gündür ki, heç nə yeməmişəm, aclıqdan taqətdən düşmüşəm. İcazə ver, bəlkə sahibin mənə nəsə versin.

İt cavab verdi:

* "Dilənçi və it" – rus təmsilçisi İvan İvanoviç Dmitriyevin (1760–1837) "Huuquü u Cobaka" adlı təmsilinin fars dilinə nəslrlə Abdulla Şaiq tərəfindən edilən tərcüməsidir. Bu təmsilin Azərbaycan dilinə nəzn və nəslrlə tərcüməsi A.O.Çernyayevski (1840-1894) və S.Ş.Vəlibəyov (1856-1902) tərəfindən hazırlanan "Vətən dili" dərsliyinin I hissəsində verilmişdir. "Vətən dili" dərsliyi üzərində geniş tədqiqat işi aparmış filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Vüqar Qaradağlı bu təmsilin nəzmlə tərcüməsinin kimə məxsus olması haqqında məlumat verməmişdir.

- Mən, elə ona görə hürürəm ki, sahibim səsimi eşidib, bayıra çıxsın və sənə bir şey versin.

Sual: Dilənçi hara gəlmişdi? Nə etdi? Dövlətlinin iti nə etdi? Dilənçi nə dedi? İt nə cavab verdi? Bu hekayədən nə nəticə çıxarılmalıdır?

Xoşəxlaqlı adam*

Gözəl əxlaqlı bir adam vardı,
Pis əxlaqlı insanlara da xoş rəftar göstərirdi.

Vəfat etdikdən sonra bir şəxs onu yuxusunda gördü,
Ona dedi ki, başına gələnlər haqqında mənə danış.

Vəfat edən şəxs gülümsəyərək ağzını gül kimi açdı,
Bülbül kimi xoş avazla dedi ki:

- Mənə o qədər də əziyyət vermədilər,
Çünki, mən də heç kəsə əziyyət verməmişdim.

Sədi

* Sədi Şirazinin "Bustan" əsərinin "Təvazö" haqqında olan IV fəslindəndir.

Qoca Salman

Bir gün Cəmşid məktəbdən evə qayıdırdı. Yolda qonşuları olan qoca Salmanla rastlaşdı. Gördü ki, qocanın gözləri çox zəifləyib, əsasına söykənərək gah gedir, gah da dayanırdı. Cəmşidin ona yazığı gəlirdi, əlindən tutaraq evlərinə qədər ötürdü.

Sual: Bir gün Cəmşid nə edirdi? Yolda kimi gördü? Cəmşid nə etdi? Bu hekayədən hansı nəticə çıxarılmalıdır?

Oğru*

Bir oğru bir yoxsulun daxmasına girdi. Bir qazan və yoxsulun büründüyü cırıq kilimdən başqa heç nə tapmadı. Öz-özünə dedi: "Bu da qənimətdir". Qazanı götürdü və çölə çıxdı. Yoxsul oyandı və onun arxasınca düşdü. Oğru gördü ki, yoxsul onun dalınca gəlir, dedi:

- Ey fəqir, nə etmək istəyirsən?

Dedi:

- Köç etmək istəyirəm, sən qazanı götürdün, mən də kilimi.

Oğru güldü və qazanı yerə qoydu.

Qaani

* Hekayə Qaani Şirazinin "Pərişan" adlı kitabındandır.

Siçanlara müjdə*

Qonşu, yaxşı xəbər var, – bircə siçan söyləyib,
Bir muşavulu görüb, durub şadlıq eyləyib, –

Söyləyirlər ki, pişik keçib şirin çənginə,
Olmaz idi bu sayaq, getməseydi cənginə.

"Gözüm nuru, şad olma, ümid bağlama buna, –
Cavab verib muşavul, beylə söyləyib ona,

Dırnaqbazlığa işlər qalsa, şəkkim yox buna,
Pişik qalar, şir ölər, çünki deyil tay ona.

Zorda pişikdən artıq olur bir yırtıcı, olsun?
Gümanım yox, bu aləm gər yırtıcı ilə dolsun".

* Abdulla Şaiqin müəyyən ixtisarla fars dilinə tərcümə etdiyi İvan Andreyeviç Krilovun (1769-1844) "Мышь и Крыса" adlı bu şeirinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi görkəmli Azərbaycan maarifpərvəri, şair Həsənəliyə xan Qaradağiyə (1848-1929) məxsusdur. Bu tərcümə ilk dəfə "Vətən dili" dərsliyində "Siçan təsəvvürüncə pişik də yırtıcıdır" adı ilə dərc edilmişdir. İ.A.Krilovun bu şeirini sonralar Mir Mehdi Seyidzadə (1907-1976) də dilimizə çevirmişdir.

Sədi necə xoş söyləmiş bu beyti,
Ruhuna Tanrının olsun rəhməti:*

"Pişik siçan tutmaqda şirdirsə,
Lakin pələnglə müqayisədə bir siçandır"**.

Şaiq

Hekayə***

Hikmət sahibi olan bir alimdən soruşdular:
"Səxavət yaxşıdır, yoxsa şücaət?" Dedi:

- Səxavəti olanın şücaətə nə ehtiyacı var.

Bəhram Gurun məzarı üzərində yazılmışdır:
"Səxavətli əl qüvvətli qoldan daha üstündür".

Qalmadı dünyada Hatəmi-Tai,
Onu yaxşılıqdır daim yaşadan.

* Beyt Abdulla Şaiqə məxsusdur.

** Beyt Sədi Şirazin "Gülüstan" əsərinin giriş hissəsindəndir.

*** Hekayə Sədi Şirazin "Gülüstan" əsərinin "Dərvişlərin əxlaqı haqqında" adlı II fəslindəndir.

Malından zəkat ver, çünki üzüm də
Artar, meynələri kəsdikcə bağban*.

Mərhəmətli uşaq

Bir gün Cəfər səhər tezdən yuxudan durub çantasına bir az çörək, yumurta və alma qoyub məktəbə yollandı. Gördü ki, yol kənarında fağır və qoca bir kişi oturub. Çarəsiz adam yalvararaq ondan bir şey istədi. Cəfərin ona yazığı gəldi və naharının bir hissəsini çantadan çıxarıb ona verdi. Fəqir Cəfəri dua etdi. Cəfər tez məktəbə yollandı. Həmin gün günorta yeməyinin yerdə qalan hissəsini böyük bir ləzzət və sevinclə yedi. O, ömründə heç vaxt belə ləzzətlə nahar etməmişdi.

Tamahkar pişik**

Qarının bir acgöz pişiyi vardı,
Bu pişik həddindən çox tamahkardı.

* Nəzmlə tərcümə Məmmədəğa Soltana aiddir.

** Şeir Sədi Şirazin "Bustan" əsərinin "Qənaət haqqında" adlı VI fəslindəndir.

Əmirin qəsrinə getdi o, birdən
Könlər ox atdı ona yer-yerdən.

Ağır yaralandı, qana bulaşdı,
Pişik can hayında eşiyə qaçdı.

Düşündü: bu oxdan qurtarsaydım can,
Mən öz xarabamda tutardım siçan.

Səni balçın arı sancmamış hələ,
Keçin doşabınla, qənaət eylə*.

Oduñcu qoca**

Qoca bir kişi belində odun topası meşədən gəlirdi.
Yazıq yükün ağırlığından əldən düşmüş, taqəti
qalmamışdı. Yükü yerə qoyub, nalə çəkərək deyir:

- Ah, bu nə yaşayırdır? Haradasan, Əzrail, gəl,
canımı al, məni bu zillətdən xilas et.

* Mənzum tərcümə Mir Mehdi Seyidzadəyə məxsusdur.

** Hekayə İ.A.Krılovun "Крестьянин и смерть" adlı təmsilinin fars dilinə nəslə Abdulla Şaiq tərəfindən edilən tərcüməsidir. İ.A.Krılöv bu təmsili Jan de Lafontenin (1621-1695) "Смерть и лесоруб" adlı təmsilindən iqtibas etmişdir.

Təsadüfən bir nəfər ağacın arxasından bunları
eşidir. İrəli gələrək deyir:

- Məni sən çağırımsan? Nə deyirsən! Əzrailəm,
gəlmişəm.

Qoca kişi qorxuya düşərək dərhal cavab verir:

- Sənə qurban olum, xahişim odur ki, zəhmət çəkib
bu yükü mənim kürəyimə qoyasan.

Tədbirsiz adam*

Bir kişinin gözü ağrıyırdı, baytarın yanına gedir ki,
müalicə etsin. Baytar heyvanların gözünə çəkdiyindən
onun gözünə də çəkir. Kişi kor olur. Hökm etmək üçün
baytarı hakimin qarşısına çıxarırlar. Hakim:

- Ona heç bir cəza düşmür. Əgər bu kişi heyvan
olmasaydı, baytarın yanına getməzdi.

Təvazökarlıq**

Pak olan Allah yaradıb səni torpaqdan,
Ey bəndə! Elə buna görə də torpaq kimi sadə ol.

* Hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstən" əsərinin "Tərbiyənin təsiri
haqqında" adlı VII fəslindəndir.

** Şeir Sədi Şirazinin "Bustan" əsərinin "Təvazö" adlanan IV
fəslindəndir.

Həris, tamahkar, zülmkar və asi olma,
Torpaqdan yaranmışsan, atəş kimi olma.

Dəhşətli alov başını yüksəklərə qaldırdı,
Torpaq isə təvazökarlıq göstərərək özünü yerə atdı.

Belə ki, biri təkəbbürlük göstərdi, o biri təvazö,
Birindən İblis yaradıldı, digərindən isə Adəm.

Şadi

Qarğa və arı

Bir qarğa çayın kənarında olan ağacda oturmuşdu.
Gördü ki, bir arı suya düşüb və batmaq üzrədir.
Qarğanın ona rəhmi gəldi. Ağacdən bir yarpaq qoparıb,
dimdiyilə arıya tərəf atdı. Arı o yarpağın üstünə çıxıb
xilas oldu.

Tamahkar*

Alimlərdən biri oğlunu çox yeməkdən
çəkindirərək dedi: "Doyunca yemək insanı
xəstələndirər!". Oğlu dedi:

- Ey ata! Aclıq da insanı öldürər. Eşitməmişən ki,
məsəl var deyərlər: "Töxlüqdən ölmək, aclıq
çəkməkdən yaxşıdır!".

Atası dedi:

- Ey oğul, əndazəyə fikir ver!

O qədər çox yemə ağırlıq etsin,
O qədər ac qalma, can əldən getsin.

Qarınca olmaqdan əl çək, kişisən,
İt də çox yeməklə düşər hörmətdən**

Şadi

* Hekayə Şadi Şirazinin "Gülüstan" əsərinin "Qənaətin fəziləti haqqında" adlı III fəslindəndir.

** Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltana məxsusdur.

Uzunqulaq və kəndli

Quyruğu olmayan bir uzunqulaq vardı,
Bir gün quyruqsuzluq dərdi çoxaldı.

Quyruq tapmaq sevdası ilə gəzməyə çıxdı,
Quyruq istəyirdi [o, lakin] şillaq atırdı.

[Bu vaxt] bir kəndli kənardan onu gördü,
Tullanaraq onun qulaqlarını qopartdı.

Yazıq uzunqulaq quyruq arzulayırdı,
Amma quyruq tapmamış itirdi qulaqlarını.

Hər kəs ki, həddən artıq etsə arzu-niyyətini,
Sonda da belə olar onun aqibəti.

*Şair**

* Şeirinin sonunda müəllifin adı "Şair" olaraq verilmişdir. Ola bilsin ki, ya mərhum Abdulla Şaiq müəllifin kim olmasını bilməyib, ya da bilib, bu şairin o dövrdə çox tanınmadığını nəzərə alaraq adını burada qeyd etməyi məsləhət bilməyib. Araşdırma apararkən həmin bu şeirə məşhur İran şairi İrəc Mirzənin (1874-1926) divanında rast gəldik. Lakin müasir İran tədqiqatçısı Şəfi Kədkəni məqalələrinin birində şeirin İrəc Mirzəyə deyil, Əmir Hüseyni Hirəviyə (1273-1319) məxsus olmasını və İrəc Mirzənin divanına yanlış olaraq düşməsinə qeyd

İlan və çoban*

Bir ilan çobanın yanına gəlib dedi:

- Gəl, artıq biri-birimizlə dost olaq və çoxdankı ədavəti unudub, sevgi və birliyin bünövrəsini qoyaq. Bundan sonra məndən sənə heç bir ziyan dəyməyəcək. Çünki, bax, keçən ilki dərimi dəyişmişəm, yeni və qəşəng dəri ilə əvəz etmişəm.

Çoban bir daş götürüb, ilanın başına vurub dedi:

- Düzdür, dərini dəyişmişən, lakin təbiətin və xasiyyətin həməndir ki, qalıb.

Səxavətli adam**

Hatəmi-Taidən soruşdular ki, dünyada özündən daha səxavətli adam görmüsən?

Dedi:

etmişdir. (Bax: ۱۳۵۳، تهران، دیوان ایرج میرزا، قطعه شعری از امیر: دیوان ایرج میرزا، تهران، ۱۳۹۴) * (حسینی هروی در دیوان ایرج میرزا، گذارش میراث، شماره سوم و چهارم، مرداد-آبان ۱۳۹۴)

** Abdulla Şaiqin bu məzmununda Azərbaycan dilində nəzmlə qələmə aldığı təmsili də vardır. (Bax: Abdulla Şaiq. Seçilmiş əsərləri, III cild, "Avrasiya press", Bakı, 2005, səh. 63).

** Sədi Şirazinin "Gülüstən" əsərinin "Qənaətin fəziləti haqqında" adlı III fəslindəndir.

- Bəli! Bir gün qırx dəvəni qurban kəsmişdim. Hər tərəfdən ərəb əmirilərini qonaq çağırıb, səhranın bir guşəsinə çəkmişdim. Kürəyində odun topası olan, şəhərə tərəf gedən bir odunçu gördüm. Dedim:

- Ey qoca! Nə üçün Hatəmin qonaqlığına getmir-sən? Axı hər yerdən camaat onun süfrəsinin başına toplanıb.

Dedi:

Kim öz əməyilə dolansa əlbət,
Hatəmi-Taidən götürməz minnət.

İnsafla deyim ki, onu özümdən daha səxavətli və mərd gördüm.

Sədi

Allahpərəst*

Yadımdadır, bir dəfə bütün gecəni karvanla yol getmiş, səhərə yaxın bir meşənin kənarında yatmışdıq. Bir dəli aşiq də bizimlə idi. Birdən nərə çəkib yerindən qalxdı. Baş götürüb səhraya qaçdı, səhərə qədər bir an da belə aram olmadı. Gündüz ondan soruşdum:

- O nə hal idi?

* Hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstan" əsərinin "Dərvişlərin əxlaqı haqqında" olan II fəslindəndir.

Cavab verdi:

- Gördüm ağacdakı bülbüllər naləyə gəlmiş, dağdakı kəkliklər, göldəki qurbağalar, meşədəki heyvanlar səs-səsə vermişlər. Dedim insafdan deyil ki, hamı vird edib, zikr oxusun, məni isə qəflət yuxusu aparsın.

Dünən sübhə yaxın inlərdi bir quş,
Naləsi alırdı məndən əql, huş.

Səmimi dostlardan birisi demə –
Mənim halətimdən xəbərdar olmuş.

Demiş ki, heç güman etməzdim buna,
Səni bir quş səsi eyləsin mədhuş.

Dedim ki, adamlıq şərti deyildir,
Quş razü niyazda, mən isə xamuş*.

Sədi

* Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltana məxsusdur.

Mehriban qardaş

Uşaqlar məktəbdən qayıdıb, küçədə oynayırdılar. Lakin Həmid heç vaxt küçədə görünmürdü. Bir gün dostları ondan soruşdu:

- Həmid, nə üçün küçəyə çıxıb bizimlə oynamırsan?

Həmid üzrxahlıq edərək dedi:

- Vaxtım yoxdur, çünki anam xəstədir, bacı-qardaşım da kiçikdir. Əgər mən sizinlə oynasam, onlara kim baxacaq?

Bunu deyib, gözləri yaşardı və evə qayıtdı.

Mənzumə*

Təzə gül gördüm mən, bir neçə dəstə,
Bağlanıb ot ilə bir-biri üstə.

Dedim: "Vecsiz otun nə nisbəti var
Ki, tutsun gül ilə bir səfdə qərar?"

* Natamam verilmiş bu mənzum hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstan" əsərinin "Dərvişlərin əxlaqı haqqında" adlı II fəslindəndir. Dərsləkdə şeirin Sədi Siraziyə məxsus olması qeyd edilməmişdir.

Ot həməən ağlayıb dedi: "Sus bir az,
Kəramət əhlinə bu söz yaraşmaz.

Yoxsa da ətrim, rəngim, camalım.
Mənim də o bağda artmış kəmalım"*

Kütbeyin oğul**

Bir vəzirin bir kütbeyin oğlu var idi. Bir alimin yanına göndərdi ki, buna tərbiyə ver, bəlkə ağıllana.

Alim bir müddət ona tərbiyə verdi, təsiri olmadı. Atasının yanına adam göndərüb xəbər çatdırdı ki:

- Oğlun ağıllanmır, amma məni dəli edib.

Heç seyyəl götürməz zət pis dəmir,
Nə qədər çalışsan, bədgöhər olar.

İti yeddi dəniz su ilə yusan,
Yaş olcaq daha da beş-bətər olar.

* Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltana aiddir.

** Hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstan" əsərinin "Tərbiyənin təsiri haqqında" adlı VII fəslindəndir. Dərsləkdə hekayə və şeirin Sədi Siraziyə məxsus olması qeyd edilməmişdir.

İsanın eşşəyi Məkkəyə getsə,
Qayıdıb gələndə yenə xər olar*.

Ədalət**

Nəql edirlər ki, bir gün ədalətli Ənuşirəvan üçün ovlaqda kabab bişirirdilər. Ənuşirəvan duz olmadığına görə bir nöqəri kəndə göndərir ki, duz gətirsin. Ona tapşırır duzu pulla alsın ki, kənd xaraba qalmasın, pis adətin əsası qoyulmasın. Soruşdular:

- Azacıq duzla nə ziyan dəyə bilər?

Ənuşirəvan cavab verdi:

- Dünyada əvvəl zülm də az idi. Hər gələnin bir az artırdı, nəhayət bu həddə çatdı.

Beyt:

Şah rəiyyət bağından bir alma dərsə həmənin,
Nökərləri çıxarar ağacları kökündən.
Beş yumurta alıb şah zülm eyləyənin zamanda,
Qoşunu min toyuğu şişə çəkər bir anda***.

Sədi

* Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltana məxsusdur.

** Hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstən" əsərinin "Hökmdarların rəftarı haqqında" adlı I fəslindəndir.

*** Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltana məxsusdur.

Təvazö*

Buluddan dənizə düşdü bir damla.
Onu utandırdı sahilsiz dərya.

Dedi: dərya olan yerdə nəyəm mən?
Dəryanın yanında heç bir şeyəm mən!

Damla kiçikliyi boynuna aldı;
Bir sədəf damlanı qoynuna aldı.

Gün gəldi bu damla bir inci oldu,
Dilbər gözəllərin sevinci oldu.

Sadəlik göstərüb damla alçaldı;
Odur ki, axırda belə ucaldı.

Sədi

Uşaq və quru odun

Bir uşaq atası ilə birlikdə meşədə gəzirdi. Birdən burnuna qurumuş odun parçasından xoş bir ətir gəldi. Dedi:

* Sədi Şirazinin "Bustan" əsərinin "Təvazö və sadəlik haqqında" adlı IV fəslindəndir. Tərcümə Mir Mehdi Seyidzadəyə məxsusdur.

- Ah! Atacan, bu odun parçasından necə də xoş narınc ətri gəlir!

Ata:

- Gözümün işığı! Heç bilirsən bu quru odundan narınc ətri haradan gəlir?

Uşaq:

- Ata, bilmirəm.

Ata:

- Əgər bir az fikirləşsən taparsan.

Uşaq:

- Atacan! Nə qədər fikirləşirəm ağıma heç nə gəlmir.

Atası:

- Gözümün işığı! Bu quru odun bir vaxtlar narınc ilə dost və həmsöhbət olmuşdur. O səbəbdən bu odundan narıncın xoş ətri və iyi gəlir.

Canavar və durna*

Bir gün canavarın boğazında bir sümük qalmışdı. Nə qədər çalışsa da çıxara bilmirdi. Az qalmışdı ki, onu

* Hekayə İ.A.Krılovun "Волк и журавль" adlı təmsilinin Abdulla Şaiq tərəfindən nəsrə fars dilinə edilmiş tərcüməsidir.

öldürsün. Birdən uzaqdan bir durnanın gəldiyini gördü. Canavar ona işarə edib yanına çağırdı. Zarıyaraq sümüyü onun boğazından çıxarmasını xahiş etdi. Durna uzun dimdiyini canavarın boğazına salıb, sümüyü oradan çıxartdı və sonra canavardan zəhmətinin haqqını tələb etdi. Canavar ona dedi:

- Ey nadan! Sən çirkli dimdiyini boğazıma saldın və mən isə onu yemədim. Bu sənə kifayət deyil, hələ bir utanmırsan məndən zəhmət haqqı da tələb edirsən?

Bədxasiyyət cavan*

Bir cavan anasının sözünə [heç] baxmırdı, Onun dərdli qəlbini [hey] odlara salırdı.

Çarəsiz qalan ana beşiyini gətirib qoydu onun önünə:

- Ey vəfasız və əhdini unudan!

Kiçik vaxtı necə aciz idin, necə ağlağan,
Gecələr yata bilmirdim sənə əlindən.

* Şeir Sədi Şirazinin "Bustan" əsərinin "Sağlamlıq haqqında" adlı VIII fəslindəndir.

Beşikdə olanda sən, nə qüvvətin vardı, nə də ki, gücün,
Qova bilmirdin hətta üstündəki milçəyi.

Sən həmin adamsan ki, aciz idin bir milçəyin əlində,
İndi isə olmusan qüvvətli bir sərkində.

Sədi

Ceyran*

Bir ceyran bulaq başında suya düşən əksini görüb,
ayaqlarının zərifliyi və nazikliyindən çox dilxor oldu.
Lakin əyri-üyrü və qəşəng buynuzlarına diqqət yetirib
şad və xürrəm oldu. Birdən uzaqdan bir ovçu görüdü.
Elə ki, ceyranın gözü ovçuya sataşdı, qorxub yerindən
sıçradı və sürətlə səhraya tərəf qaçmağa başladı. Ovçu
nə qədər onun arxasınca qaçsa da, çata bilmədi. Sonda
ceyranın yolu meşəyə tərəf düşdü. Onun fəxr etdiyi
buynuzları ağacın budaqlarına ilişdi. Nə qədər çalışsa
da xilas ola bilmədi. Ovçu çatıb, onu tutdu. Ceyran
özünü ovçunun əlində görüb dedi:

* Hekayə Lev Nikolayeviç Tolstoyun (1828-1910) "Олень и лев" adlı təmsilindən iqtibas və tərcümə edilmişdir.

- Həqarətlə baxıb kədərləndiyim ayaqlarım mənə
düşmənin əlindən xilas etdi, lakin fəxr etdiyim və
bəyəndiyim o qəşəng buynuzlarım həlak olmağıma
səbəb oldu və mənə düşmən əlinə verdi.

İki qızılquş*

Bir gecə səhrada qızılquşlardan biri söylədi digərinə:
"Nə qədər gəzmək olar səhranı, dağı?"

Gəl, artıq uçub gedək şəhərə tərəf,
Həmsöhbət olaq biz şahzadələrlə.

Hərdən oturaq biz şahlar süfrəsinə,
Hərdən də qızıl papaqlarla** olaq həmsöhbət".

Digər qızılquş isə belə cavab verdi:

- "Ey alçaq, ləyaqətsiz! Bütün ömür boyu sən dağlıq ərazilərdə

* Dərslikdə şeirin sonunda müəllifin adı "şair" olaraq qeyd edilmişdir. Tədqiqat nəticəsində şeirin Səfəvilər zamanında yaşayıb-yaratmış İsfahan şairlərindən Cənnəti İsfahaniyə məxsus olması məlum olmuşdur.

** Şah sarayında olan əyanlar nəzərdə tutulur.

Görsən də hər cür əziyyət qardan, yağışdan,
Qızıl taxtın üzərində oturaraq bir anlıq,

Başqasının hökmünə məhkum olunmaqdan,
Ovçu quşların əlindən çəkilən yüz cür əziyyət daha yaxşıdır.

Şair

Vaxt və zaman

Bir saat altmış dəqiqədir. Gecə-gündüz iyirmi dörd saatdır. Yeddi gün bir həftədir. Dörd həftə bir aydır. On iki ay bir ildir. Bir il əlli iki həftə və ya üçyüz altmış beş gündür.

Günlərin adları belədir: Şənbə, bazar günü, bazar ertəsi, çərşənbə axşamı, çərşənbə, cümə axşamı, cümə.

Qəməri aylarının adları belədir: Məhərrəm, səfər, rəbiüləvvəl, rəbiülaxir, cəmədiəlvəl, cəmədiəlxər, rəcəb, şaban, ramazan, şəvval, zilqədə, zilhiccə.

Şəmsi aylarının adları: Yanvar, fevral, mart, aprel, may, iyun, iyul, avqust, sentyabr, oktyabr, noyabr, dekabr.

Tap görüm!

"Təbiət" adlı yaşlı bir kişi səhraya gəldi və paltarının qollarını hərəkət etdirməyə başladı. Hər dəfə paltarının qollarını əsdirəndə rəngbərəng quşlar qanad çalırdılar.

Yaşlı kişi paltarının qollarını dörd dəfə hərəkət etdirdi, on iki quş uçdu. Əvvəlcə üç dəfə hərəkət etdirdi, üç quş uçdu. Qarlar əriyib su, çəmənliklər və səhralar yaşıl oldu. Ağaclar müxtəlif qönçələrlə doldu.

İkinci dəfə yenə üç quş uçdu. Hava istiləşdi. Bağlarda meyvələr, bostanlarda qarpız, yemiş yetişdi, bazara aparıldılar. Adamların hamısı nazik paltar geyindi.

Üçüncü dəfə yenə üç quş uçdu. Soyuq küləklər əsməyə başladı. Bütün ağacların yarpaqları, gül kolları sölub, torpağa xalı oldu.

Dördüncü dəfə yenidən üç quş uçdu. Hava soyudu, çayların və göllərin suyu buz bağladı. İnsanlar qalın paltarlar geyindilər.

Yaşlı kişinin quşları çox qərribə idi. Hər birinin dörd qanadı, hər qanadda da bir tərəfi qara, bir tərəfi də ağ olan yeddi qanad var idi. Hər quşun qanadı, hər qanadın da özünəməxsus adı vardı.

Bahar

Çaylardan yalnız behişt ətirli küləklər əsər,
Çəmənliklərin havasından müşk ətri gələr.

Kərpic rəngli torpaqların yaşıllaşır üzəri,
On, yüz deyil, minlərlə əkin yerləri behişt kimidir.

Torpaqdan piyalətək baş qaldırır lalələr,
Ulduz kimi parlayar yarpağındakı şəbnəm.

Buludlardan yağın yağışla köpüklənər çaylar,
Şəlalələrin gümüşü rəngli axar sular kimi.

Bar verən ağaclar, yükdaşıyan dəvələr kimi,
Hamısı bir-birinin ardınca düzülmüş Qatar
sırası kimi.

Qaani

Bahar

Düzü, heç kim bilmir ki, bahar fəslində
Haradan əmələ gəlir bütün bu gözəl naxışlı rəsmlər?

Ağıl heyran qalır, bu, cansız, qara torpaqdan
Bütün bu gözəl çiçəklər necə yetişir.

Əgər bütün bu gül-çiçəklər suyun torpağa verdiyi
nəfəsdəndirsə,
Bəs nə üçün şoran torpaqda su bitki bitirə bilmir?!

Bəs o mahir rəssam kimdir ki, başqalarını təqlid etmədən
Bütün bu surətləri nöqsansız və heç bir alət olmadan
yaradıb.

Heç soruşmursan ki, bu şəkillər haradan peyda olub?
Heç araşdırmırsan ki, bu təsvirlər haradan zahir olub?

Bağçada otlar necə boyaq vurmada yaşıl rəngə boyanıb?
Dağ lalələrinin boyaq vurmada necə rəngi qırmızıdır?

Bütün bu ənbərlərin içində külək necə ətirsiz olur?
Bütün bu səpilən gövhərlərdən necə olur ki, buluddan
mirvari yağmır?

İldırım şövqə gələrək qəhqəhəylə nisan yağışına gülür,
Bulud yağışdan ayrıldığına görə zar-zar ağlayır?

Bülbül məcusilər kimi zövqlə niyə zümzümə edir?
Gül ağacı niyə qulağına gəlinlər kimi sırğa taxır?

Bulud dalğıçlıq bacarmır, bəs gövhəri haradan çıxarır?
Külək rəqqəslıq bacarmır, bəs necə baharda rəqs edir?

Kim deyə bilər ki, külək mənasız yerə əsir,
Kim deyə bilər ki, bulud səbəbsiz yerə yağış tökür.

Buna görə də insan gərək arif olsun və Allahı sevsin ki,
Pərvərdigarın yaratmaq qüdrətini dərk etsin.

Qaani

Üç göyərçin*

Bir ovçu ağacın altına dən tökərək orada tələ qurur. Təsadüfən havada uçan üç göyərçin dənləri görüb yerə enirlər və iştahla dənləri yeməyə başlayırlar. Bu zaman tələyə düşdüklərini görüb, həddən artıq kədərli nirlər. Canlarını qurtarmaq üçün hərə bir tərəfə qanad çalmağa başlayır. Tələni o tərəf-bu tərəfə çəkməyə başlayırlar. Ağacda oturan bir qarğa göyərçinlərin bu halını görüb dedi:

- Əzizlərim, sizin hər biriniz xilas olmaq üçün tələni bir tərəfə çəkirsiniz. Bu təlaş və həyəcanınızın sizə heç bir faydası olmayacaq. Əgər istəyirsinizsə tələdən xilas olub azad olarsınız, hamınız birləşib tələni bir tərəfdən havaya qaldırın ki, ovçunun əlindən qurtarasınız. Əks halda, ovçunun gəlib sizi həlak etməsinə az qalıb.

Hər üç göyərçin qarğanın sözünə əməl edib tələni havaya qaldırdılar. Bir dağın ətəyinə enib, toru parçalayaraq nicat tapdılar.

Qita

Həqiqətən birliyə səy etdikdə,
Bir çox çətin işlər asan olar.

* Hekayə "Kəlilə və Dimnə" əsərindəndir.

Birlikdən uzaq qaçanların
Bütün işləri müşküldə qalar.

Meymun və gözlük*

* İ. A. Krilovun "Мартышка и очки" adlı təmsilinin Abdulla Şaiq tərəfindən fars dilinə tərcüməsidir. A.Şaiq bu təmsili Azərbaycan dilinə də müəyyən ixtisarla tərcümə etmişdir. İlk dəfə bu təmsili dilimizə Həsənəliyağa xan Qaradaği tərcümə etmiş və bu tərcümə "Vətən dili" dərsliyinin II hissəsində yer almışdır. Burada müqayisə üçün Həsənəliyağa xan Qaradağının etdiyi tərcüməni də verməyi məqsədəuyğun hesab etdik:

*Bir meymunun gözləri qocalıqdan zəf edib,
"Qüvvət gərəkdir" – deyib, çarə dalınca gedib.
Eşidibdir xalqdan: "Bela gözə gərəkdir
Gözlük gözə elədir, necə dama dirəkdir".
Bu cəhətdən axtarıb aldı gözlük alına,
Salıb, baxıb, iyləyib, gahi sürtüb dilinə.
Gah keçirib burnuna, gahi taxıb başına,
Qulağına, boynuna, çənəsinə, qaşına.
Salıb gahi ağzına, quyruğu üstə qoyub,
Təsiri yox gözüna görüb, gözlüyə söyüb
Sonra durub tüpürüb, deyib xalq sözünü:
"Eşidən axmaq imiş, kor edirmiş gözünü.
Xalq məni tovluyub, neçin baxdım hər sözə,
Tük qədəri nəfi yox bunların heç bir gözəl"
Deyib, birdən qeyz edib, ora-bura tezibdir,
Gedib bir daş gətirib, gözlükləri əzibdir.
Ey Qaradaği, çalış nadanlıqdan özünü
Qurtarasan, kor etmə sən də görər gözünü.*

(A.O. Çernyayevski, S.Vəlibəyov. "Vətən dili". (I-II hissələr). (Fonetik transliterasiya və tərtib, ön söz, qeyd və izahlar, sözlük və cədvəllərin müəllifi: Vüqar Qaradağlı). Bakı, "Elm və təhsil", 2018, s.315).

Qocalıqda Meymunun gözü qaldı işıqdan,
İnsanların ağzından eşitmişdi bir zaman.

O qədər də qorxulu bir şey deyil bu, ancaq
Gözlük ələ keçirmək mümkün olsa bir sayaq.

Tapdı beş-altı gözlük, düzdü gah quyruğuna,
Gah qoxladı, yaladı, gah soxdu düz burnuna.

Gözlüklərdən nə xeyir gördü, nə də bir ziyan,
Tfu, - dedi, - çox axmaqdır insanlara inanan.

Pah, bunlarda nə qədər bilsən yalan-palan var.
Bu gözlüklər haqqında nə yalanlar satdılar.

Tükə fayda görmədim bu axmaq gözlüklərindən...
Qoca Meymun çeynədi dodağını kədərdən,

Daşa vurdu acıqdan gözlükləri orada,
Yalnız qırıntıları parıldadı havada.*

Abdulla Şaiq

* İ.A.Krilov. Təmsillər. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006, s.33

Əhməd və Züleyxa

Bir gün Əhməd bacısı Züleyxa ilə birlikdə evdə tək qalmışdı. Əhməd bacısına dedi:

- Bacı! Gəl, gedək mətbəxdə bir az mürəbbə yeyək.

Züleyxa:

- Yox, qardaş! Xidmətçilər bizi görüb anamıza xəbər verər.

Əhməd:

- Çox yaxşı, onda taxçada bal küpü var. Gəl, götürüb ondan bir az yeyək.

Züleyxa:

- Qonşular pəncərədən görə bilər.

Əhməd:

- Onda, gəl, gedək anbara, orada anam bir kasa yaxşı qaymaq qoyub.

Züleyxa:

- Əgər anbara getsək, digər qonşumuz olan qoca qarı bizi görər.

Əhməd:

- Ah, sən nə qədər qorxaqsan? Anbar qaranlıqdır, qoca qarı bizi haradan görə bilər?

Züleyxa:

- Əhməd! Sən belə güman edirsən ki, qaranlıqda heç kim bizi görə bilməz? Sənin bu fikrin kökündən yanlışdır, çünki əgər səni heç kəs görməsə də, bir göz vardır ki, hər şeyi görür. Heç nə Ondan gizli deyil və o, Tanrının gözüdür.

Əhməd günahını anlayaraq dedi:

- Bacıcan! Haqlısan, o göz mənim ağıma gəlməyib. Gizli və aşkar olan hər bir şey pak olan Allah-təalaya məlumdur. Bundan sonra heç vaxt belə səhlvlər etməyəcəm.

Baba və nəvə*

Yaşlı bir kişi qocalıq səbəbindən əli və ayağı əsirdi. Gözü pis görür, qulağı isə ağır eşidirdi. Bədəni çox zəifləmişdi, nə yeyirdisə ağızından tökülürdü. Oğlu və gəlini onun bu halından narazı olduqları üçün özlərindən kənarlaşdırıb evin bir küncündə ona yer ayırmışdılar. Cərəsiz qoca oğlu və gəlininin bu hərəkətlərindən kədərlənib, uşaq kimi ağlayırdı. Bir gün gəlin kasada qoca üçün şorba gətirmişdi. Yemək yeyən

* Hekayə Lev Nikolayeviç Tolstoyun (1828-1910) "Старый дед и внучек" adlı təmsilinin tərcüməsidir.

zaman kasa qocanın əlindən düşüb sındı. Gəlin onu çox danlayıb dedi:

- Sən bu evdə boşqab qoymadın, hamısını sındırmısan.

Biçarə kişi ah çəkib, başını aşağı saldı. Sonda qoca kişinin bu halından bezib bazardan taxta kasa alıb, yeməyini həmin qabda verirdilər. Bir gün qocanın oğlu gördü ki, onun dörd yaşlı oğlu kiçik taxtaları bir yerə toplayıb oynayır. Atası dedi:

- Oğul, bu taxtalarla nə edirsən?

Uşaq cavab verdi:

- Taxta kasa düzəldirəm ki, siz də babam kimi qocalanda bu kasalarda yemək verim.

Oğul və gəlin uşağın bu sözlərindən ibrət götürüb, öz hərəkətlərindən peşman oldular. Ondan sonra qocanın bütün əziyyətlərinə dözərək, ona hörmət göstərməyə başladılar.

Əgər pis bir iş görsən, bəd danışandan qorx,
Çünki pis işə heç kəs yaxşı deməyəcək.

* * *

Bir insan uzunqulağın balası kimi olmamalıdır
Ki, qarnı doyan kimi anasından uzaq dursun...

İnsanların cəzası yalnız insanlıqdır,
Haqqı tanımayanın insanlığı da ola bilməz.*

Xeyirxah insan**

Xeyirxah insanların gözəl əxlaqları haqqında eşit,
Əgər xoş taleyin varsa, mərdanə ol.

Şibli buğdasatandan buğda aldı,
Buğda kisəsini çiyinə atıb kəndə gətirdi.

Baxdı ki, buğda kisəsinin içində bir qarışqa
Sərgərdan halda o tərəf-bu tərəfə qaçır.

[Şiblinin] qarışqaya rəhmi gəldiyindən gecə
yata bilmədi,
[Səhər açılınca] qarışqanı yenidən öz yerinə
qaytarıb dedi:

* Şeir Sədi Şirazinin "Nəsihətlər"indəndir.

** Şeir Sədi Şirazinin "Bustan" əsərinin "Yaxşılıq" adlı II fəslindəndir.

"İnsafdan deyil ki, bu qarışqanı
Öz yerindən dərbədəd edim.

Pərişan olanların könüllərini pərişanlıqdan
qurtar ki,
Fələk də sənin könlünü pərişan etməsin".

Allah-taala Firdovsiyə rəhmət eləsin!
Halal olsun ona, çox gözəl söyləmişdir:

"Dən daşıyan qarışqanı incitmə,
Onun da canı vardır və can çox şirin şeydir.

Gücsüzün başına zərbə endirmə
Ki, bir gün qarışqa kimi ayaqlara düşərsən.

Əgər o, səndən daha zəifdirsə,
Səndən də güclü olanlar, əlbəttə ki, vardır".

Sədi

Natəmiz uşaq

Səfər adlı uşağın qəribə adəti var idi. Həmişə
burnunu paltarın qolu və ətəyi ilə silərdi. Paltarı hər

zaman əzik-üzük, əlləri və üzü çirkli, mürəkkəbə
bulaşmış olurdu. Məktəb yoldaşlarının ondan zəhləsi
gedirdi. Ona "pinti Səfər" deyib ələ salırdılar. Bir gün
Səfər dostlarına acıqlanıb dedi:

- Nə üçün mənə rişxənd edirsiniz? Mən nə edim?
Atam kasıb bir adamdır, mənə tez-tez paltar ala bilmir
və ona görə sizin kimi təmiz geyinə bilmirəm.

Dostları cavabında dedilər:

- Məgər atan sənün üçün pis paltar alır? Atanın nə
günahı var? Özün çirkli və natəmizsən. Başını
daramırsan, üzünü yumursan, burnunu həmişə
paltarının qolu və ətəyi ilə təmizləyirsən. Küçələrdə
tərbiyəsiz uşaqlarla dava edib, paltarını cırıq-cırıq
edirsən. Dərs vəsaitlərini səliqəli və təmiz saxlamırsan.
Belə halda atan və ananın günahı yoxdur, özün pinti və
natəmizsən.

Hekayə*

Bir nəfər Həccacın** yanına xahişə gedir. Həccac
onu qəbul etmir. Kişi gülümsəyərək deyir:

* Hekayə Sədi Şirazinin "Nəsihətəl-mülük" əsərindən götürülmüşdür.

** Həccac ibn Yusif (661-714) Əməvilər zamanında Hicaz, Yəmən,
Yəmnamə və İraq valisi olmuşdur. Zalımlığı ilə ad çıxarmışdı (red.).

- Bu şəxs (Həccac – red.) izzət və cəlal sahibi olan Allahdan daha təkəbbürlüdür.***

Bu sözü Həccaca çatdırırlar. Onu çağırtdırıb deyir:

- Niyə belə demisən?

Kişi cavab verir:

- Ona görə ki, Allah-taala Musa (ə) ilə danışdı, lakin sən isə Allahın yaratdığı ilə danışmaqdan qaçırsan.

Hekayə*

Zalim hökmdarlardan biri, bir abiddən soruşdu:

- İbadətlərdən hansı daha yaxşıdır?

Dedi:

- Sənin üçün yarım günlük yuxu. Heç olmasa camaat yarım gün sənin əziyyətindən qurtarmış olar.

Gündüz gördüm yatıbdır bir zülmkar,

Bu fitnədir dedim, yatsa yaxşıdır.

*** Allah-taalanın gözəl adlarından ("Əsməül-hüsna") biri də "əl-Mütəkəbbir"dir. Böyüklükdə tayı-bərabəri olmayan deməkdir (red.)

* Hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstan" əsərinin "Hökmdarların rəftarı haqqında" adlı I fəslindəndir.

Oyaqlıqdan yatması xoş olan kəs,
Birdəfəlik yerə batsa yaxşıdır.

Bir bədən üzvüdür bu bəni adəm,
Eyni bir çövhərdən yaranmış aləm.

Bir üzvü dərdlərə salsə ruzigar,
Tutmaz başqa üzvü yerində qərar.

Özgənin dərdinə əgər qalmasan,
Yaraşmaz adına deyilsin insan.*

Sədi

İt və çöladamı**

Bir it çöladamının ayağını dişlədi elə qəzəblə,
Elə bil, dişlərindən zəhər damırdı.

Ağrıdan biçarənin gözünə gecə yuxu getmədi.
Yanında kiçik bir qızı vardı,

* Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltana məxsusdur.

** Sədi Şirazinin "Bustan" əsərinin "Təvazö" adlı IV fəslindəndir.

Atasının əziyyət çəkdiyini görüb, bir az kobud şəkildə dedi:

“Sənin məgər dişin yox idi ki?!”

Çətin gün keçirən kişi bir az ağladıqdan sonra, Gülüb dedi: “Ay mənim ürəyiyanan anacığım!

İtlərin təbiətində pislik etmək vardır,
Lakin insanlardan isə pislik gəlməməlidir”.

Sədi

Hekayə*

Bir ərəb şahı haqqında eşmişəm ki, öz yaxın adamlarına belə deyirmiş:

– Filankəsin maaşını ikiqat artırın, çünki o işə yanandır, əmrə baxandır; başqaları isə eys-ışrətə aludə olub xidmət göstərməkdə kahallıq edirlər.

Ariflərdən biri bunu eşitdi, dərindən bir ah çəkdi. Dedilər:

- Nə oldu?

* Hekayə Sədi Şirazinin “Gülüstan” əsərinin “Hökmdarların rəftarı haqqında” adlı I fəslindəndir.

Dedi:

- Bəndələrin allah dərğahındakı mənzərəsi də belədir.

Böyüklük fərmanı qəbulda olar,
Fərmanı tərk edən çox tez qovular.

Hər bir kəs düzlüyə eyləsə adət,
Tapar xidmətində böyük səadət.

Hekayə*

Nəql edirlər ki, bir mərdümazar bir dərvişin başına daş vurdu. Dərviş intiqam ala bilmədiyi üçün o daşı götürüb saxladı. Bir gün həmin günahkarı həbs edərək quyuya saldılar. Dərviş quyunun başına gəlib saxladığı daşı onun başına vurmaq istədi. Lakin ürəyi onun halına yandı və öz-özünə dedi: “İndi ki, onun özü zülmə düşər olub, intiqama ehtiyac yoxdur”. Daşı yerə atıb, getdi.**

* Hekayə Sədi Şirazinin “Gülüstan” əsərinin “Hökmdarların rəftarı haqqında” adlı I fəslindəndir.

** Əslində bu hekayənin sonluğu “Gülüstan”da bir qədər fərqli şəkildədir. Lakin Abdulla Şaiq gənc nəslin təlim-tərbiyəsini nəzərə alaraq burada dəyişiklik etmişdir (red.)

Hekayə*

Bir zahid bir padşaha qonaq idi. "Hökmdarın yanında hörmətim artsın" – deyə o, süfrə başında əyləşərkən adətindən az yedi, ibadətə başladığında isə namazı həddən artıq uzatdı.

Kəbəyə çatmazsan, ərəb, ayıq ol,
Hiçistan** yoludur bu getdiyin yol.

Elə ki, evinə qayıdıb gəldi, yemək istədi. Onun ağıllı bir oğlu var idi, atasından soruşdu:

– Ata, nə üçün hökmdar hüzurunda doyunca yemədin?

Zahid dedi:

– Hökmdar hüzurunda karlı bir şey yeyə bilmədim.

Oğlu dedi:

– Elə isə namazını da təzələ, çünki karlı namaz da qıla bilmədin.

* Hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstan" əsərinin "Dərvişlərin əxlaqı haqqında" adlı II fəslindəndir.

** "Hiçistan" – xəyali ölkə; heçlik, boşluq mənasını ifadə edir. "Gülüstan" da bu kəlmə "Türküstan" kimi verilmişdir (red.).

İki inək*

Xoş havası olan bir çəmənlikdə,
İki inək özünə məskən salmışdı.

Bu məsələdən xəbərdar olan şir
İstədi ki, inəklərlə yoldaşlıq etsin.

Belə ki, bu çəmənlikdə məskən salsın,
Sonra bir-bir onları tutub yesin.

Onlar bir-birinə dayaq idilər,
Şirə, yaxınlaşmağa heç cür imkan vermirdilər.

Hər dəfə şir hücum etmək istəyəndə,
Buynuzlarını ox kimi ona batırırdılar.

Şir astaca inəklərdən birinin yanına gəldi,
Dedi ki: "Sən öz dostuna çox bel bağlama.

* Bu hekayə Mövlana Cəlaləddin Ruminin (1207-1273) "Məsnəvi" əsərində bir qədər fərqli şəkildə verilmişdir. Ondan əlavə bir neçə şair də bu mövzuya müraciət etmişdir. Bunlardan Seyid Əzim Şirvaninin "Aslan və iki öküz" təmsili Abdulla Şaiqin farsca yazdığı bu şeirə nisbətən daha yaxındır (red.).

Bu çəmənlikdə tək sən özün otlar,
Mən də səni həmişə himayəmdə saxlayım".

Bu söz təsir etdi xərif inəyə,
Öz dostu ilə bütün münasibətlərini kəsdi.

Başladı dostundan ayrı gəzməyə,
Əslən onun tərəfinə heç getmədi.

Elə ki, dostları düşmən etdi şir,
Onları bir-bir məhv edib yedi.

Bəli, budur bu hekayədən məram:
Birlik olan yerdə heç vaxt qəm-qüssə olmaz.

Hekayə*

Bir gün gördülər ki, tülkü özünü itirmiş halda
qaçır, gah yıxılır, gah da durur. Bir nəfər soruşdu:

- Nə olub, belə qorxuya düşübsən?

Tülkü dedi:

* Hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstan" əsərinin "Hökmdarların rəftarı haqqında" adlı I fəslindəndir.

- Eşitmişəm ki, dəvəni biyara aparırlar.

Dedilər:

- Ay axmaq, dəvə ilə sənin nə əlaqən, sən heç
dəvəyə oxşayırsanmı?

Dedi:

- Sus, əgər paxıllar qərəzlə desələr ki, bu dəvədir,
məni də tutarlar. Onda kim dərdimə qalib, halıma yanar
və mənim tülkülüyümü sübut edər? İraqdan tıyaqı*
gətirənə qədər, ilan vurmuş adam ölər.

Hekayə**

Mən heç vaxt zamanın gedişindən nalə etməmiş və
fələyin gədişindən şikayətlənməmişəm. Yalnız bir dəfə
ayaqyalın idim və ayaqqabı almağa isə imkanım yox
idi. Qarı qara məscidə gəldim və ayağı olmayan bir
nəfər gördüm. Allaha şükr edib, ayaqqabsızlığa
dözdüm və dedim:

Qızardılmış cücələr tox adamın gözünə,

Süfrə üstə qoyulmuş tərədən pis görünər.

* Tıyaq – ilan sancmış və ya zəhərlənmiş adama verilən dərman, padzəhr (red.)

** Sədi Şirazinin "Gülüstan" əsərinin "Qənaətin fəziləti haqqında" adlı III fəslindəndir.

Pulsuz və ac adama bişmiş şalgəm özü də,
Qızardılmış cücədən daha nəfis görünər*.

Qaz və ördək**

Bir ördək suda üzür və öz-özünə deyirdi:

- Mən çox qərribə quşam. Çünki, quruda vüqarla
gəzirəm, göydə uçuram və suda üzməyi bacarıram. Ona
görə mənə quşların şahı demək yaraşır.

Bu tərifi eşidən yaxınlıqda olan qaz dedi:

- Özünü niyə tərifləyirsən? Ən yaxşı əməl, işi tam
görməkdir. De görüm, sən maral kimi qaçmağı, balıq
kimi üzməyi və şahin kimi uçmağı bacarırsan?

Sənətdə bir çox peşəni yarımçıq bilməkdənsə, bir
sənətdə mahir olmaq daha yaxşıdır.

İblis***

Hansı kitabdasə mən oxumuşam,
Kim isə yuxuda görür bir axşam:

* Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltana məxsusdur.

** Konstantin Uşinskinin (1823-1870) "Гусь и журавль" adlı təmsilinin tərcüməsidir.

*** Şeir Sədi Şirazinin "Bustan" əsərinin "Ədalət haqqında" adlı I fəslindəndir.

İblis gözəllikdə huriyə bənzər,
Üzü gün kimidir, boyu sənubər.

İblisə heyrətlə söyləyir ki, sən
Məncə mələklərdən daha gözəlsən.

Sənin ki, ay kimi gözəlliğin var,
Nədən çirkin deyir sənə insanlar?

Şahın eyvanında sənin surətin,
Çəkilib olduqca yöndəmsiz, çirkin.

Elə ki, bu sözü iblis dinləyir,
Yarıqlı ah çəkib bədxah inləyir.

Deyir: mənim şəklim o deyil, ancaq
Düşmən əlindədir qələm, budur bax!

Eybəcər göstərir şəklimi düşmən,
Çünki qovdurmuşam onu cənnətdən*.

Sədi

* Mənzum tərcümə Mir Mehdi Seyidzadəyə məxsusdur.

Hekayə*

Rumlu İsgəndərdən soruşdular:

– Qərbdən Şərqə qədər uzanan bu ölkələri necə tutdun? Halbuki keçmiş hökmdarların ömrü, xəzinəsi, mal-dövləti səndən artıq olmuş, lakin sənün qədər fəthlər edə bilməmişlər. İsgəndər dedi:

– Səbəbi budur ki, hər ölkəni aldıqda camaatını incitmədim, şahlarına hörmət edib, adlarını ehtiramla çəkdim.

Onu böyük saymaz aqıl olanlar,
Ki, böyük kəsləri pisliklə anar.
Pisləmə köçənin yaxşı adını,
Ta sənün öz adın qalsın paydar**.

Hekayə***

Çölpəşiyinə dedilər:

- Sən nə üçün şirlə yaxınlıq edirsən?

* Hekayə Sədi Şirazin "Gülüstan" əsərinin "Hökmdarların rəftarı haqqında" adlı I fəslindədir.

** Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltana məxsusdur.

*** Hekayə Sədi Şirazin "Gülüstan" əsərinin "Hökmdarların rəftarı haqqında" adlı I fəslindədir.

Cavab verdi:

- Onun ovladığının tör-töküntüsünü yeyirəm və düşmənlərin şəridən qorunmaq üçün onun kölgəsində yaşayıram.

Dedilər:

- İndi ki, kölgəsində dolanır, nemətinə şükür edirsən, nə üçün ona çox yaxınlaşmırsan ki, səni sədaqətli xadimləri sırasına çıxartsın?

Dedi:

- Qəzəbindən arxayın deyiləm.

Yüz il atəşpərəst tonqal yandırır,
İçinə bir dəfə düşən tək yanar.

Ağac*

Məşədə pöhrə bir ağac var idi,
Qoca bir kişini görüb dedi: - Əzizim,

Ətrafımda olan çubuqları qır,
Bu budaqları başımın üstündən kəs, götür.

* Şeir İ.A.Кнлловun "Дерево" adlı təmsilinin Abdulla Şaiq tərəfindən fars dilinə tərcüməsidir. Bu təmsili Hikmət Ziya (1929-1995) Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir. Lakin Hikmət Ziyanın tərcüməsi bir qədər fərqli olduğuna görə, burada biz öz filoloji tərcüməmizi verməyi məqsəduyğun hesab etdik.

Çünki bunlar mənə əziyyət verir,
Mənə minnət, qır-tök bunları.

Günəş işığı üzərimə düşmür,
Mənə tərəf külək belə əsmir.

Bu səbəbdən həm zəif və xəstəyəm,
Ətrafımda olanları kəs ki, mənə əziyyət verir.

Qoca baltanı əlinə alıb,
Onun ətrafını tamam təmizlədi.

Nə bir budaq qaldı, nə də bir çubuq,
Qoca dedi: "Səni yaxşı düzəltdim".

Lakin yay fəslinin hərarəti,
O ağacı bütünlüklə qurutdu.

Payızda güclü küləklər əsməyə başladı,
Ağacı ortadan iki yerə böldü.

Bu vaxt orada olan bir dovşan
Ona dedi: "Ey sərxoş, cahil və ağılsız!

Özün söylə, indi bu bəla kimdən gəlib?
Özünsən səbəbkarı, düşmənlərin deyil!

Əgər deməsəydin ki, qol-budağımı qırın,
Bu bəla da sənə başına gəlməzdi.

Nə istilik səni qorxudardı,
Nə küləkdən, nə soyuqdan zərər görməzdin.

O budaqlardan sənə hava gəlirdi,
Ruzgardan sənə ziyan gəlmirdi.

Hər kəs ağıllı adamlardan uzaq olsa,
Sənə kimi əziyyətlərə düçar olar".

Hekayə*

Bir şahzadə haqqında eşitmişəm ki, çirkin və qısa boylu idi. Bir dəfə şah ona alçaq nəzərlə baxdı. Oğlan bunu anladı və hüzuruna gəlib dedi:

- Ağıllı gödək, uzunboylu axmaqdan yaxşıdır. Hər qaməti uca olanın qiyməti baha olmaz.

* Hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstən" əsərinin "Hökmdarların rəftarı haqqında" adlı I fəslindəndir.

Məni belə zəif hesab edən sən,
Demə ancaq boydadır hər iqtidar.

Döyüslərdə incə belli at gərək.
Kök öküzün meydanda nə xeyri var?!

Söylədi bədəncə zəif bir alim,
Bir şişman axmağa: "Varmı xəbərin

Əgər ərəb atı arıq olsa da,
Bir tövlə eşşəkdən yaxşıdır, yəqin".

Ata güldü və dövlət adamları bunu bəyəndilər.

Nə qədər dil açıb dinməmiş insan,
Hünəri və eybi qalacaq nihan.

Gördüyün hər meşə sanma ki, boşdur,
Bəlkə də yatmışdır orada qaplan*.

Sədi

* Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltanıdır.

Hekayə*

Nəql edirlər ki, bir zalım yoxsulların odununu ucuz qiymətə alıb, qışda varlılara baha qiymətə satırmış. Ariflərdən biri onun haqqında belə demişdir:

İlansanmı, kimi görsən tez çalırсан onu sən,
Ya bayquşsan harda olsan dağıdırsan təməldən?!

Əgər gücün çatırsa da bizlərə,
Çata bilməz qadir, böyük Allaha.

Yer əhlinə sən belə zor göstərmə,
Ta göylərə yüksəlməsin bəddua.**

Deyirlər ki, zalım onun sözündən incidi, üz-gözünü turşudub, onu saymadı.

Bir gecə onun odunları olan anbara od düşdü və bütün var-dövləti yandı. Təsadüfən həmin şəxs oradan keçirdi. Gördü ki, həmin adam öz yaxınlarına deyir:

* Hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstan" əsərinin "Hökmdarların rəftarı haqqında" adlı I fəslindəndir.

** Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltanıdır.

- Bilmirəm bu od mənim sarayıma haradan düşdü?

Arif adam dedi:

- Yoxsulların ürəyindən yüksələn ahın odundan.

Beyt

Yaralı ürəkdən sən qorx hər zaman

Ki, yara nəhayət olacaq əyan.

Toxunma ürəyə, ona əl vurma,

Unutma, bir ahla dağılar cahan*.

İtaət

Bir gün yay aylarının birində bir uşaq meşədə gəzirdi. Hərərətə çoxluğundan tərləmiş və onu möhkəm susuzluq tutmuşdu. Təsadüfən yolu çay tərəfdən düşdü və qeyri-ixtiyari olaraq özünü suya çatdırdı. Çoxlu su içdi və yorğunluğunu çıxarmaq üçün bir ağacın altında uzandı. Bir neçə saatdan sonra uşağın qarnı ağrımağa və hərərəti yüksəlməyə başladı. Çox pis halda özünü evə çatdırdı və yorğan-döşəyə uzanaraq zarımağa başladı: "Ah, kim güman edə bilərdi ki, təmiz bulaq suyu zəhərli olmuş olsun".

* Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltanıdır.

Övladının həzin naləsini eşidən ata dedi: "Oğlum, xəstələnməyinin səbəbi bulaq suyu deyil, sənə təcrübəsizliyin və ağılsızlığının nəticəsidir. Çünki dəfələrlə sənə tapşırıbmışam ki, tərlə olanda soyuq su içmə. Onda sən bu qədər əziyyət çəkməzdin.

Harun və Bəhlul

Bilmirəm bu xəbəri harada görmüşəm
Ki, bir padşah bir yerdən keçirdi.

Onun yanından keçən Bəhlul
Şaha nə salam verdi, nə də təzim etdi.

Şah bağırdı ki: - "Ey özündən razı!
Dünyada sənə kimi ədəbsiz görmədim.

Bu cahü cəlalı məgər görmürsən?
Məgər sən məni heç tanımadın?".

Bax, o necə mərdanə cavab verdi,
Gülərək dedi: "Ey nəcabətli şah!

Səni bu dünyada fəhlə bilirəm.
Sən insanların ağır günahlardan ibarət
yükünü daşıyırsan,

Əgər ibrət gözü ilə özünə baxsan,
Leşdən başqa bir şey görməyəcəksən.

Yanlış yoldan başqa bir yol tanımırsan,
Bəs Allahın mərhəmətinə özünü necə layiq bilirsən?

İzzət və cəlal sahibi olan Allahın rəhməti olmayacaq sənə,
Çünki yetimlərin əli sənənin yaxanda olacaq.

Bütün dərddli insanların qəlbinə dəymisən,
Ah-nalədən heç qorxmursanmı?

Əgər kişisənsə, sadə və təvazökar ol,
Rəzil insanlara qulluq etməkdən qaç.

Şöhrətpərəstliyi, özünə yol seçmə,
Özündənrazılıq insanı fəsada və günaha sövq edər.

Məgər sən bu məsəli eştməmişən ki,
Meyvə ilə dolu budaq başını aşağı salar.

Tanrının yaratdığı insanlara yaxşılıq et
Ki, bir gün qarışqa kimi ayaqlar altına düşməyəsən,

Sən özünü acizlərin və fəqirlərin sırasına qoysan,
Uca Yaradan da səni böyük sayar.

Bülbül və qarışqa*

Bir bülbülün bağda ağacın budağında yuvası var idi. Təsadüfən zəif bir qarışqa həmin ağacın altında yurd-yuva saldı. Bülbül gecə-gündüz gülüstanın ətrafında uçur və xoş avazıyla qürrələnirdi. Elə ki, bahar fəslə qurtardı, payız fəslə gəldi, gülü tikan və bülbülü qarğa əvəz etdi. Payız küləyi əsməyə başladı, ağacların yarpaqları tökülməyə başladı. Bu zaman bülbül bağa gəldi. Nə gülü gördü, nə də sünbülün ətrini hiss etdi. Taqətdən düşdü, zəiflikdən oxuya bilmədi. Yadına saldı ki, son günlər bir qarışqa bu ağacın altında yuva qurmuşdu və azuqə toplayırdı. Bu gün ehtiyacını ona deyərəm və ondan bir şey istəyərəm. Ac bülbül qarışqanın yanına gəldi və dedi:

* Bu təmsil Sədi Şirazinin "Resaləha" (Risalələr) əsərindən götürülmüşdür. Lafonten, Krilov və bir çox başqa ədiblər də bu mövzuya müraciət etmişlər (red.).

- Ey əziz! Səxavət xoşbəxtliyin nişanəsidir. Mən həyatımı qəflətdə keçirmişəm. Sən isə fərasətli olub ehtiyat toplamısan. İndi nə olar ki, bu gün ondan biza bir pay verəsən!.

Qarışqa dedi:

- Sən gecə-gündüz oxumaqda idin. Bilmirdin ki, hər baharın payızı və hər yolun da bir sonu vardır?.

Sədi

Hekayə*

Bir şah öz qulu ilə gəmiyə minmişdi. Demə, qul heç vaxt dəniz görmədiyindən ağlamağa başladı və canına titrəmə düşdü. Ona nə qədər mehribanlıq göstərsələr də, sakitləşmirdi. Şahın kefi pozuldu. Lakin heç çarə tapa bilmirdilər. Gəmidə müdrik bir adam var idi, şah dedi:

- İcazə versəniz, mən onu bir az sakit edə bilərəm.

Şah dedi:

- Lütf göstərmiş olarsınız.

* Sədi Şirazin "Gülüstan" əsərinin "Hökmdarların rəftarı haqqında" adlı I fəslindəndir.

Müdrük adam qulu dənizə atmağı əmr etdi. Bir neçə dəfə suya batıb-çıxandan sonra, saçından tutub onu gəmiyə tərəf dartdılar. O, əli ilə gəminin sükanından sallandı. Gəmiyə çıxıb, bir küncdə oturdu. Şah təəccübləndi ki, bunda nə hikmət var?

Müdrük adam dedi:

- Bu qul dənizdə qərq olmaq qorxusunu keçirmədiyindən gəmidəki əmin-amanlığın qədrini bilmirdi. Müsibətə düçar olmayan, əmin-amanlığın qədrini bilməz!

Ey tox, sənə xoş gəlməyir əgər arpa çörəyi,
Bil ki, sənə xoş gəlməyən bu şey mənə nemətdir.
Cənnət əhli bir cəhənnəm sanar ikən Ərafı,
Cəhənnəmin əhli üçün Əraf özü cənnətdir*.

Şir, canavar və tülkü**

Şir, canavar və tülkü ov etmək üçün,
Dağa getməyə qərar verdilər.

* Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltana məxsusdur.

** Hekayə Mövlana Cəlaləddin Ruminin (1207-1273) "Məsnəvi" əsərinin I dəftərindəndir.

Bunlar şan-şöhrətli şirin yanında
Dağa tərəf getdikləri zaman,

Öküz, keçi və bir kök dovşan
Ovladılar – işləri düz gətirdi.

Elə ki, dağdan meşəyə gətirdilər
Ölmüş, yaralanmış, qan içində olan ovladıqlarını,

Şir dedi: "Ey canavar, bunları böl,
Ey dünyagörmüş qoca, ədalətini göstər".

Dedi: "Ey şah, vəhşi öküz sənin payındır,
O böyükdür, sən böyüksən, xəsislik nəyə lazım.

Orta böyüklükdə olan keçi mənim,
Ey tülkü, dovşanı götür, sənə münasibdir".

Şir dedi: "Ey canavar, necə dedin, söylə görüm?
Mən olan yerdə sən pay istəyirsən?"

Dedi: "Yaxın gəl, cəld ol, ey alçaq canavar!"
Yanına gələn kimi parçaladı onu pəncəsi ilə.

Ondan sonra şir üzünü tülküyə tutdu,
Dedi: "Yeməkdən ötrü bunları bölüşdür".

Tülkü təzim edib dedi: "Bu qiymətli öküz,
Ey padşah, olsun sənin səhər yeməyin.

Bu keçi olsun sənin günorta yeməyin.
Dovşan isə olsun sənin şam yeməyin.

Çərəz kimi ləzzətlə ye, ey lütf və kərəm sahibi olan şahım!"
Dedi: "Ey tülkü parlatdın ədaləti sən,

Kim öyrətdi sənə belə bölgünü?
Haradan öyrəndin bu böyüklüyü?"

Dedi: "Ey dünyanın şahı, canavarın halından".
Şir dedi: "Madam ki, sən bizim

Eşqimizdə özünü girov qoydun,
Hər üçünü götür və get, sənin olsun,

Sən ki, alçaq canavarın halından ibrət götürdün,
Sən artıq tülkü deyilsən, mənim aslanımsan".

Hekayə*

Şahlardan biri dəhşətli bir xəstəliyə düşər oldu. Yunan həkimləri belə bir nəticəyə gəldilər ki, bu dərdin dərmanı yalnız müxtəlif xüsusiyyətlərə malik olan bir insanın ödə ola bilər. Əmr verildi ki, axtarılsın. Bir kəndli oğlunu tapdılar ki, həkimlərin dediyi bütün xüsusiyyətlər onda var idi. Ata-anasını çağırdılar, çoxlu mal və pul verib onları razı saldılar. Həmçinin qazı da şəri hökm verdi ki: "Hökmdarın sağlamlığını qorumaq üçün, rəiyyətdən birinin qanını tökmək olar". Nəhayət, cəllad hazır olub oğlanı edam etmək istədi. Oğlan başını göyə qaldırıb, gülümsəyərək dodağının altında nəsə deməyə başladı. Hökmdar soruşdu:

- Belə vəziyyətdə gülməyinin səbəbi nədir?

Oğlan dedi:

- Övladın naz-qəmzəsi ata-anaya olar, şikayətə qazı yanına gedərlər və hökmdardan da aman dilərlər. İndi hər üçü mənim ölümümü məsləhət bildi.

Hökmdar oğlanın sözlərindən mütəəssir olub gözləri yaşardı və dedi:

* Hekayə Sədi Şirazin "Cülüstan" əsərinin "Hökmdarların rəftarı haqqında" adlı I fəslindəndir.

- Bir günahsızın qanını tökməkdənsə, mənim həlak olmağım daha yaxşıdır.

Sonra oğlanı bağrına basıb, üz-gözündən öpdü, ona saysız-hesabsız bəxşiş verdi. Deyirlər ki, hökmdar həmin həftə xəstəlikdən şəfa tapdı.

Nil çayının sahilində bir filban,
Əhaliyə söyləyirdi bir zaman:
"Ayağının altda nəsə qarınca,
Sən də osan fil ayağı altında"*.

Keçmişdən ibrət**

Xoş o zamana ki, millətimiz kamran idi,
Elm və sənət öyrənmək üçün çalışqan idi,
Hökmümüz hər tərəfə yayılmaqda idi,
İqbal və bəxt müsəlmanların nökeri idi,
Dəmlər o dəmlər idi, zaman o zaman idi.

Elm və fəzilət bütünlüklə bizə ram olmuşdu,
Həm Şərqdə həm də Qərbdə bizim adımız çəkilirdi,

* Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltana məxsusdur.

** Abdulla Şaiqin fars dilində qələmə aldığı bu şeir bir çox Osmanlı və Azərbaycan şairinin "Dəmlər o dəmlər idi zaman ol zaman idi" rədifi ilə qələmə aldıkları şeirin farsca variantıdır (red.).

Bütün əcnəbilər bizim ehtiramımızı saxlayırdı,
Məhəmməd Peyğəmbərin (s) şəriətindən başqa
ortada heç bir şey yox idi,
Dəmlər o dəmlər idi, zaman o zaman idi.

Afrikadan üzünü tut Çin səmtinə qədər,
Hal-hazırda adı Pekin olan paytaxta qədər,
Əgər coğrafiyanı bilirsənsə, xəritəyə bax,
Hər tərəfdə qələbə bayrağı yaşıl çəmən kimi idi,
Dəmlər o dəmlər idi, zaman o zaman idi.

Aramızda nifaq yox, ittifaq var idi,
Millətimiz hamılıqla ixtilafdan uzaq idi,
Birliyin mənası bizim üçün ittifaq idi,
Müsəlmanların hamısının sözləri bir idi,
Dəmlər o dəmlər idi, zaman o zaman idi.

Hekayə*

Oğulmuşun sarayında çox ağıllı, düşüncəli və
dərrakəli bir sərhəng oğlu var idi. Hələ uşaqlıq
vaxtlarından alnında böyüklük nişanəsi parlardı.

* Hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstən" əsərinin "Hökmdarların rəftarı
haqqında" adlı I fəslindəndir.

Fərd

Kəmalı ulduz tək başı üstə, bax,
Parlardı hər yana işıq saçaraq.

Xülasə, hökmdarın yanında çox böyük rəğbət
qazanmışdı. Atalar doğru deyiblər: "Dövlət malda
deyil, kamaldadır, ağıl yaşda deyil, başdadır". Tay-
tuşları ona həsəd apardı və onu xəyanətkarlıqda
təqsirləndirdilər. Hökmdar soruşdu:

- Bunların sənə qarşı düşmənçiliyinin səbəbi nədir?

Dedi:

- Hökmdarın məthəmətilə, paxıllardan başqa
hamını razı sala bilmişəm.

Bacararam bir ürəyə toxunmayım heç zaman,
Nə edim ki, paxıl özü öz qəlbini edir qan.

Öl, ey paxıl, bəlkə canın rahat ola büsbütün,
Çünki səni yalnız ölüm qurtarar bu əzabdan.

Alçaqlar arzu edər ki, daim,
Dünyada olmasın bəxtəvər insan.

Gündüz yarasalar görmürsə əgər,
Bununçun varmıdır günəşdə nöqsan?

Kor olsun minlərlə qoy elə gözlər!
Günəşə çökməsin qaranlıq bir an*.

Sadi

Bahar və qış

Bahar gəldi, qış fəslini cilovlayıb saxladı,
Böyüklər belə edirlər, çünki iş bu cür görülməlidir.

Qılınc özünü payızın qanı ilə rəngləndirdi,
Hökmdarların qılıncı məhz belə görünər.

İki həftədən çoxdur ki, elə bil, Xütən padşahu
"Balıqlar" sarayından "Qoç" sarayına yük aparır.

Eyş-işrət arxasınca qaçan baharı yüksək səslə
Çağırıb dedi: "Ey eyş-işrət ordusunun sərdarı!

* Mənzum tərcümə Məmmədağa Soltana məxsusdur.

Eşidibsənmi xəzan gülüstana necə zülm etdi?
Onun cah-cəlalı budaqlarını quru külək necə qurutdu?

Bülbülün hülqumu qurumuş, gülün baş örtüsü yırtılmış,
Sünbülün saçı qırılmış, çinarın beli əyilmiş,

Yaşılığın cübbəsi oğurlanmış, süst düşmüşdür.
Lalədən tac, güldən bac, yasəməndən çalması [alınmışdır],

Qönçənin başından baş örtüyü atılmış,
Yaşılıqların zümrüdü şalvarçıxarılmışdır.

Kəkliyin ağzı tutulmuş ki, gülümsəməsin,
Buludun boğazı bağlanmış ki, zar-zar ağlamasın*.

Bahar padşahın dövlətinə and içdi ki:
"Mən, payızın ordusunu ölkədən qovacağam.

Reyhanlardan ordu çəkəcəyəm, müharibəyə başlayacaq
Və həmin silahlarla onunla vuruşacağam.

Qövsü qüzehdən kaman düzəldəcəyəm, ildırımından təbil,
Qızıl güldən bayraq, çaylardan bayraqdar,

Buludları qovaram atəş saçıan dəvələr kimi,
Şimşəkdən odsacı arı düzəldərəm.

Reyhanlardan piyadalar gətirərəm dəstə-dəstə,
Ağaclardan süvarilər çəkərəm qatar-qatar.

Hazırlaram ceyranlardan qaravul, küləklərdən rəhbərlər,
Qırqovullardan carçı, bülüllərdənsə çavuş".

Bunları dedikdən [sonra] təcili payıza məktub
Yazdı – həyəcanla, savaş və qəzəblə dolu namə:

"Ey payız, sənə pis bir xəbərim var ki, sən
Mənim ana yurdumda keçən ildən tüğyan edirsən.

Sənin igidliyin mənim səbrimə görə uzun çəkdi,
Boş yerə çox təmkin göstərmək alçalmağa səbəb olar.

İndi sənə qulaqburması vermək üçün ordu ilə gəlmişəm,
Məni gözlə, səni və qoşununu məhv etməyə gəlirəm".

Payız məktubu oxuyan kimi öz-özünə
Dedi: qaçmaq gərəkdir, qaçmaq.

Səba yeli oradaydı, bu sözləri eşitdi,
Hər yerə - dağlara qədər qaçıb car çəkdi.

Buluda dedi: - Nə oturmusan, payız
Qaçmaq istəyir, ola bilər sabah bahar səndən soruşa.

Bulud dağdan enərək, polad qılıncı ilə
Qızıl payızın gülzarda qanını yerə tökdü.

Hələ onun canı tam çıxmamışdı.
Bahar gəldi və qışı tutub cilovladı.

Bu səbəbdən də buluddan izahat istədi
Ki, nəyə görə onu öldürdü və diri saxlamadı?

Bulud bu cür izah etdi ki, hələ ildırım
Öz qəzəb qamçısı ilə ona çox əzablar verəcək.

Qaani

Bədəvi*

Bir bədəvi ərəb nəql edir ki, vaxtilə çöldə yolu azmışdım. Yeməyə bir şeyim olmadığı üçün ölümü gözümlün qabağına almışdım. Bu anda mirvari ilə dolu bir kisə tapdım. Güman etdim ki, qovrulmuş buğdadır, elə sevindim ki, o sevinc hələ indi də yadımdan çıxmayıbdır. Mirvari olduğunu biləndən sonra yenidən ümitsizliyə qapılıb kədərləndim.

Beyt

Susuz biyabanda, isti qumlarda,
Təşnəyə mirvari, inci nə gərək?

Acından yıxılıb qalançın nə fərq,
Qurşaqda dürr olsun ya quru təzək.

Cibi saf qızılla dolu bir şəxsə,
Çörəksiz yaşamaq mümkünmü bir an?
Səhrada istidən yanan bir kəsə,
Bişmiş şəlgəm xoşdur bir cib qızıldan**.

Sədi

* Hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstan" əsərinin "Qənaətin fəziləti haqqında" adlı III fəslindəndir.

** Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltanıdır.

Qurd və pişik*

Qurd kəndə qaçırdı. Getməyir qonaq,
Ölümdən qurtarmaq istəyir ancaq.

Canının üstündə əsirdi tir-tir,
Ovçular, tazılar ardınca gəlir.

Şadlıqla girərdi ilk qarıdan qurd,
Ancaq tapmayırdı bir məskən, bir yurd.

Çəpərdə pişiyi görünə, heyvan
Yalvardı: - Gəl söylə, ey gözəl məstan.

Kim sizin bu kənddə yaxşı insandır,
Düşməndən gizləsin məni, amandır!

* İ.A.Krılövun "Волк и кот" təmsilinin Abdulla Şaiq tərəfindən fars dilinə tərcüməsidir. Qeyd etmək lazımdır ki, Abdulla Şaiq bu təmsili Azərbaycan dilinə də tərcümə etmişdir. Fars dilinə tərcümə ilə Azərbaycan dilinə olan tərcümə arasında müəyyən fərqlərin olması baxmayaraq biz burada Abdulla Şaiqin Azərbaycan dilinə etdiyi tərcüməni verməyi məsləhət bildik. "Vətən dili" dərsliyinin II hissəsində bu təmsilin "Pişik və qurd" adı ilə nəslrlə tərcüməsi verilmişdir.

Bax, itlər hürüşür, düşmüş arxama,

- Tez get Stepanın yanına, durma!

- Bilirəm, insafli kişidir, ancaq

Onun bir qoçunu yemişəm qabaq.

- Get sığın o zaman dostun, Demyana.

- Keçisini yeyib vurmuşam ona

Çox böyük zərər, mənə kini var.

- Get Trofimi gör, səni o saxlar.

- Yox, kirvə, onunla görüşmək olmaz;

Bir quzu apardım ondan keçən yaz.

- Bu yaman... get, Kilim rəhm edər sana.

- Ondan oğurladım yağlı bir dana.

- Görünür, kirvə sən, - söylədi məstan, -

Sanmısan hamını, el sana düşman.

Bu yerdə tapılmaz köməyə çatan,

Axmaqdır ölümdən səni qurtaran.

Səndədir hər günah, köməkdən vaz keç!

Əkdinin bar vermiş, yubanma, get biç.

Hekayə*

Qış fəslində bir dəstə yaxın adamları ilə ova çıxan hökmdarlardan biri sarayından uzaq düşdü. Hava qaraldı. Uzaqdan bir kəndli daxması gördülər. Şah buyurdu:

- Soyuqdan qorunmaq üçün gecəni orada keçirək.

Vəzirlərdən biri dedi:

- Şahlara yaraşmaz ki, yoxsul bir kəndlinin evinə pənah aparsın. Burada bir çadır quraq, od qalayaq.

Kəndli bundan xəbər tutdu, nəyi varsa götürüb şahın hüzuruna gəldi, təzim edərək dedi:

- Kəndli daxmasına gəlməklə hökmdarın qədr-qiyməti azalmazdı, lakin kəndlinin qədr-qiymətinin artmasına razı olmamışlar.

Kəndlinin sözü hökmdarın xoşuna gəldi və gecə ikən köçüb onun evinə getdi. Səhər kəndliyə çoxlu pul

* Hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstan" əsərinin "Qənaətin fəziləti haqqında" adlı III fəslindəndir.

və bəxşiş verilməsini əmr etdi. Hökmdarı müşayiət edərkən kəndli gedir və deyirdi:

Sultanın şöhrəti aşağı düşməz,
Olarsa bir gecə kəndliyə mehman.

Kəndlinin yüksələr fələyə başı,
Qonağı olarsa qüdrətli sultan*.

Sədi

Qarğa və Tülkü**

* Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltana məxsusdur.

** İ.A.Krılovun "Ворона и лисица" adlı təmsilinin Abdulla Şaiq tərəfindən fars dilinə olan tərcüməsidir. Abdulla Şaiq bu təmsili Azərbaycan dilinə də tərcümə etmişdir. Tərcümələrin arasında müəyyən fərqlərin olmasına baxmayaraq burada Abdulla Şaiqin Azərbaycan dilinə etdiyi tərcüməni dərc etməyi uyğun gördük. Qeyd etmək lazımdır ki, "Qarğa və tülkü" təmsilini ilk dəfə Azərbaycan dilinə tərcümə edən Həsənəliyağa xan Qaradaği olmuşdur. Həmin tərcümə "Vətən dili" dərsliyinin II hissəsində verilmişdir. H.Qaradağinin tərcüməsi:

Bir qarğaya hardan Allah yetirdi
Bir tikə pəniri, işin bitirdi.
Ol pəniri qarğa götdü, dikləndi,
Nahar üçün bir ağacda əyləndi.
Bu dəmdə bir tülkü gördü pəniri,
Keçərkən pənirin oldu əsiri.
Quyruğun bulayıb ol mühil, gəlib

Qarğacıq hardansa tapmışdı pendir,
Qonmuş bir çinara; acdır, sevinir.
Pendiri o yemək istəyən zaman,

Ağacın dibində durub, düzəlib.
Qarğadan gözünü bir dəm çəkməyib,
Kipriklərin çalıb, qaşın əyməyib.
Mehriban danışib, dilin səvlayıb,
Əfsanə söyləyib, onu tovlayıb.
Qanadın, burunun, gərdənin, gözüün,
Sərasər üzünü vəsf edib yüzün.
Müxatəb eyləyib onu, gah deyib:
"Nə gözəlsən, göyərçinim! – söyləyib,
– Mələklərə nisbət səndə səs gərək,
Ölümlər dirildən bir nəfəs gərək.
Oxu, gəl utanma, gözüm nurisən,
Quşlara şahsən, bana hurisən.
Göyçəkdir cəmalın, səsin dir gözəl,
Ustadsan oxumaqda bibədəl".
Bu sözləri eşitcəyin, özünə
Baxmayıb, aldanıb tülkü sözüənə.
Boğazında bu tərifi də nəfəsi
Tutulub, bir zaman çıxmayıb səsi.
Şadlığından onun başı fırlanıb,
Quruyub boğazı, gəli kirlənib.
Nəvazişedici tülkü sözüylə,
İtirib özünü görən gözüylə.
Ağzın açıb qarğa, çıxardıb səsin,
Pənir düşüb, tülkü kəsib nəfəsin.
Qırıldı qarğa ki, qarğa idi,
Həncərəyi-qarğa çü onda idi.
Qaldı tərifi bir pənirə, hər nə var,
Tülkü oldu bu hiylətdə paydar.

Birdən fikrə getdi; bir tülkü ordan
Keçirdi. Görüncə boynunu burdu.
Pendirin qoxusu onu durdurdu.
Ayağı ucunda o yavaş-yavaş,
Getdi o, ağacın yanına birbaş.
Boylanıb da baxdı, birdən şöngədi,
Dadlı bir dil ilə qarğaya dedi:
- Nə qədər gözəlsən, ey gözəl pəri,
Can alan, şəvədən qara gözləri
Nağıllarda ancaq olar eşitmək
Kimdə var o qanad, o dimdik, lələk!
Mələktək xoş olur, şübhəsiz, səsin,
Utanma, oxu gəl, xoşdur nəfəsin.
Səsin də olursa gözəl özüntək
Quşlar padşahı sənmişsən, demək!
Tərifdən qarğanın başı bərk döndü,
Nəfəsi tıxandı, qəlbi döyündü.
Tülkünün o dadlı sözündən qarğa
Öz qarğa səs ilə qarıldadı: "qa"!

Pendir dimdiyindən düşdü bir yana;
Bildi ki, aldanmış qurnaz heyvana.

Şaiq

Ənuşirəvan*

Bir adam ədalətli Ənuşirəvanın yanına xoş bir
xəbərlə gedib deyir:

- Eştmişəm ki, Allah sənin filan düşmənin aradan
götürdü.

Ənuşirəvan cavab verdi:

Məni öz yerimdə saxlayacaqmı?!

Düşmən ölümünə olmaram dilşad.

Bizə də əbədi deyildir həyat.

Hekayə**

Bir necə böyük şəxslərlə gəmidə oturmuşdum ki,
birdən arxamızda bir qayıq çevrildi. İçindəki iki qardaş
burulğana düşdü. Böyüklərdən biri dənizçiyə dedi:

- Onların hər ikisini xilas et, hərəsi üçün sənə əlli
dinar verərəm.

Dənizçi suya atıldı, birini xilas etdi. O biri isə həlak
oldu. Mən dedim:

* Hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstan" əsərinin "Hökmdarların rəftarı
haqqında" adlı fəslindəndir.

** Yəni orada.

- Onun ömrü sona çatmışdı deyə xilas edə bilmədin?

Dənizçi güldü və dedi:

- Sən dediyin düzdür, amma bunlardan birini xilas etməyi özüm istədim. Çünki, vaxtilə o məni dəvəyə mindirmişdi, o birindən isə qamçı yemişəm.

Bacardıqca heç bir qəlbə toxunma
Ki, bu yolda, unutma, var çox tikan,
Yoxsulların hayına qal, sənin də,
Başqasına işin düşər bir zaman*.

Alim və tovuz quşu**

Bir tovuz quşu biyabanda qanadlarını yolurdu,
Müdrük bir adam orada gəzməyə çıxmışdı.

[Onu görüb] dedi: "Ey tovuz quşu, bu cür gözəl qanadları
Necə hayıfın gəlmədən qırıb atırsan?"

* Mənzum tərcümə Məmmədağa Soltana məxsusdur.

** Mövlana Cəlaləddin Ruminin "Məsnəvi" əsərindəndir. Müəyyən ixtisarlarla verilmişdir.

Qanadının hər tükünü bəyənib əzizləyərək
Hafizlər Qurani-kərimin arasına qoyurlar.

Bu, necə nankorluq, necə cürətdir?
Bilmirsən ki, sənin "Rəssam"ın kimdir?".

[Tovuz quşu] elə ki, bu nəsihəti eşitdi, ona baxdı,
Ondan sonra növhə deyərək ağlamağa başladı.

Bu uzun və qəm-qüسسə ilə dolu olan növhə
Orada olan hər bir kəsi ağlatdı.

[Tovuz quşu] elə ki, ağlamağı bitirdi, dedi, gəl,
Sən rəngin və qoxunun girovuna düşmüşsən.

Sən görmürsən ki, hər tərəfdən yüzlərlə bəla,
Qanadlarımın ucbatından mənim üstümə gəlir.

Özümü qorumağa gücüm, qüvvətim yoxdur,
Bu qəza, bəla və fitnələrdən qurtulmağa imkanım yoxdur.

Belə olduğu halda, yaxşısı budur ki, çirkin olum,
Ta ki, bu dağda, dərədə əmin-amanlıqda olum.

Bir-bir dolduraram öz qanadlarımı
Ki, hər kələklə məni tora salmasınlar.

Məsnəvi

Hatəmi-Tai*

Hatəmi-Tai həmişə köhnə kilimin üstündə oturur, sadə paltarlar geyinir və hər il iki yüz min şairlərə, ehtiyacı olanlara, müstəhəqlərə və müəllimlərə bağışlayırdı. Bir gün müəllimi dedi:

- Nə üçün təmtəraqlı əşyalardan istifadə etmirsən. Köhnə kilimdə oturursan, yaraşmayan paltar geyinirsən?

Hatəm-Tai cavab verdi:

- Hesablayıram ki, əgər dəbdəbəli və firavan güzaran keçirsəm, ona hər il on beş min dinar sərf olunur. Amma mənə xoşdur ki, o məbləği millətin ehtiyacı olan insanlarına, el-obamın müəllimlərinə sərf edim. Onlar da mənə dua edib tərifləsinlər. Və vəfatımdan sonra adımlı yaxşı xatırlasınlar.

* Hekayə Sədi Şirazinin "Gülüstan" əsərinin müqəddimə hissəsindəndir.

Kim yaşadı xeyrilə, tapdı əzəl dövlətin,
Xeyir-dua saxlayar yaxşı adı cavidan.

Oruc*

Hökmdarın bir çavuşu vardı, xanımı [bir gün] ona belə dedi:
"Ey mübarək adam, qalx, yeməyə bir şeylər [tap gətir]."

Get [padşahın mətbəxinə] bəlkə süfrəsindən bizə də nəsib oldu,
[Bax] uşaqlarının gözü yoldadır".

Çavuş cavab verdi ki: "[Xanım] bu gün mətbəx çox soyuqdur, [Bu gün mətbəxdə yemək bişməz] Çünki padşah bu gecə oruc niyyəti tutubdur".

Qadın [bunları eşitdikdən sonra] ümitsizlikdən başını aşağı saldı,
Yoxluqdan könlü yaralı halda öz-özünə dedi:

"Padşah bu oruc tutmaqdan nə gözləyir?
Onun iftar etməsi bizim uşaqlar üçün bayramdır".

* Sədi Şirazinin "Bustan" əsərinin "Səxavət haqqında" adlı II fəslindəndir.

O kəs oruc tuta bilər ki,
Fəqirlərə yemək verənlərdən olmuş ola.

Belə olmadıqdan sonra zəhmət çəkib [oruc
tutmaq] nəyə lazımdır,
Yeməyini özündə saxlayırsan, [sonra yenə] özün
yeyirsən.

Sədi

Sədi Şirazi

Şeyx Sədi əslən şirazlı idi. Atası Atabəy şahının yaxın adamlarından olan Molla Qütb Şirazinin bacısı oğlu idi. O, zamanəsinin hökmdarı Səd ibn Əbubəkrin şərəfinə özünə Sədi təxəllüsünü götürmüşdü. 120 il ömür* sürmüş, 12 yaşından 30 yaşına qədər zahiri və batini elmləri öyrənmiş, Bağdadın "Nizamiyyə" mədrəsəsində təhsil almışdı. 40 il dünyanı səyahət etmiş, 40 il inzivaya çəkilərək "Gülüstən" əsərini qələmə almışdı. Bu zaman onun ömründən 50 il keçmişdi. Belə ki, Sədi özü buna işarə edərək buyurur:

* Bir çox mənbələrdə Sədi Şirazinin doğum və vəfat tarixi 1210-1292-ci illər olaraq göstərilir (red.)

"(Bir gecə) keçən günləri xatırlayıb hədəz getmiş
ömrümə təəssüf edir, könlümün saray daşını göz
yaşımın almaz danələrilə deşir və öz halıma münasib
olan bu beytləri deyirdim:

Ömürdən gedir bu keçən hər nəfəs,
Baxıram ətrafa qalmamış bir kəs.

Ey yatan əlli il qəflətdə bütün,
Qoyma ki, boş keçə bu qalan beş gün.

Utansın o kəs ki, ömrü puç etdi,
Dünyadan köçəndə xəcalət getdi.

Bir yarpaq göndər öz qəbrinə bu gün
Ki, sonra göndərmək deyildir mümkün.

Dedim: Oxuyanlara səfa, eşidənlərə şəfa verən
"Gülüstən" adlı bir kitab yazmaq lazımdır ki, heç bir
xəzan yeli onun yarpaqlarına əl vura bilməsin və
zamanın gərdişi onun nəşəli baharını boranlı qışa çevirə
bilməsin:

Nəyinə lazımdır gül tabaq-tabaq,
Gəl, "Gülüstan"ımdan apar bir varaq.

Gül beş-altı günə saralıb-solar,
Mənim "Gülüstan"ım daim xoş olar*.

Hicri 691-ci ildə** Haqqın çağırışına "ləbbeyk"***
deyərək bu fani dünyadan köçdü. "Sədiyyə" adlanan
məzarı Şiraz şəhərindən 1 fərsəx**** məsafədə yerləşir.
Allah-taala onun qəbrini nurlandırın!

* Mənzum tərcümə Məmmədəğa Soltana məxsusdur.

** Miladi 1292-ci il (red.)

*** Hazıram, əmr sizindir

**** Təxminən 6 km. bərabər olan qədim uzunluq ölçü vahidi (red.).

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ.....	3
Gənclik nadanlığı ((Sədi Şirazi, Gülüstan)).....	18
Dilənçi (Qaani).....	19
Kor (Qaani).....	19
Dilənçi və it (İ.İ.Dmitriyev).....	20
Xoş əxlaqlı adam (Sədi Şirazi, Bustan).....	21
Qoca Salman.....	22
Oğru (Qaani).....	22
Siçanlara müjdə (İ.A.Krıllov).....	23
Hekayə (Sədi Şirazi, Gülüstan).....	24
Mərhəmətli uşaq.....	25
Tamahkar pişik (Sədi Şirazi, Bustan).....	25
Odunçu qoca (İ.A.Krıllov).....	26
Tədbirsiz kişi (Sədi Şirazi, Bustan).....	27
Təvazökarlıq (Sədi Şirazi, Bustan).....	27
Qarğa və arı.....	28
Tamahkar (Sədi Şirazi, Gülüstan).....	29
Uzunqulaq və kəndli (Ə.H.Hirəvi).....	30
İlan və çoban (Abdulla Şaiq).....	31
Səxavətli adam (Sədi Şirazi, Gülüstan).....	31
Allahpərəst (Sədi Şirazi, Gülüstan).....	32
Mehriban qardaş.....	34

Mənzumə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	34
Kütbeyin oğul (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	35
Ədalət (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	36
Təvazö (<i>Sədi Şirazi, Bustan</i>).....	37
Uşaq və quru odun.....	37
Canavar və durna (<i>İ.A.Krılov</i>).....	38
Bədxasiyyət cavan (<i>Sədi Şirazi, Bustan</i>)	39
Ceyran (<i>L.N.Tolstoy</i>).....	40
İki qızılquş (<i>Cənnəti İsfahani</i>).....	41
Vaxt və zaman.....	42
Tap görüm.....	43
Bahar (<i>Qaani</i>).....	44
Bahar (<i>Qaani</i>).....	45
Üç göyərçin (<i>Kəlilə və Dimnə</i>).....	47
Meymun və gözlük (<i>İ.A.Krılov</i>).....	48
Əhməd və Züleyxa.....	50
Baba və nəvə (<i>L.N.Tolstoy</i>).....	51
Xeyirxah insan (<i>Sədi Şirazi, Bustan</i>).....	53
Natəmiz uşaq.....	54
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Nəsihətəl-mülük</i>).....	55
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	56
İt və çöladamı (<i>Sədi Şirazi, Bustan</i>)	57
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	58
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	59

Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	60
İki inək (<i>Məsnəvi</i>).....	61
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	62
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	63
Qaz və ördək (<i>K.Uşinski</i>).....	64
İblis (<i>Sədi Şirazi, Bustan</i>).....	64
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	66
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	66
Ağac (<i>İ.A.Krılov</i>).....	67
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	69
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	72
İtaət.....	72
Harun və Bəhlul.....	73
Bülbül və qarışqa (<i>Sədi Şirazi, Risalələr</i>).....	75
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	76
Şir, canavar və tülkü (<i>Məsnəvi</i>).....	77
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	80
Keçmişdən ibrət (<i>Abdulla Şaiq</i>).....	81
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	82
Bahar və qış (<i>Qaani</i>).....	84
Bədəvi (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	88
Qurd və pişik (<i>İ.A.Krılov</i>).....	89
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	91
Qarğa və tülkü (<i>İ.A.Krılov</i>).....	92

Ənuşirəvan (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	95
Hekayə (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	95
Alim və tovuz quşu (<i>Məsnəvi</i>).....	96
Hatəmi-Tai (<i>Sədi Şirazi, Gülüstan</i>).....	98
Oruc (<i>Sədi Şirazi, Bustan</i>).....	99
Sədi Şirazi (<i>Abdulla Şaiq</i>).....	100

ABDULLA ŞAIQ
TALIBZADƏ

GÜLŞƏNİ-ƏDƏBİYYAT

“Elm və təhsil” nəşriyyatının direktoru:
İNAL MƏMMƏDLİ

Çapa imzalanmış 21.06.2023
Şərti çap vərəqi 6,5. Sifariş № 272
Kağız formatı 60x84 1/16. Tiraj 300

Kitab “Elm və təhsil” nəşriyyat-poliqrafiya
müəssisəsində nəşr olunmuşdur.
E-mail: elm.ve.tehsil@mail.ru
Tel: 497-16-32; 050-311-41-89
Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev 8 /4

وگر نه چه حاجت که زحمت بری
ز خود بازگیری و هم خود خوری؟

سعدی علیه الرحمه

شیخ سعدی علیه الرحمه از اهل شیراز است. پدرش از مقربان اتابک شاه خواهرزاده ملا قطب شیرازی است. بمناسبت اسم پادشاه عصر خود سعد ابن ابی بکر تخلص به سعدی نموده یک صد و بیست سال عمر یافته، از سن دوازده سالگی تا مدت سی سال بکسب علوم ظاهر و باطن پرداخته و اکثر در مدرسه نظامیه بغداد بتحصیل علوم و معارف مشغول و چهل سال در اقصای عالم بسیر و سیاحت اشغال و چهل سال چون گنجی بکنجی عزلت گزیده. کتاب گلستان را در این اوان تالیف نموده که از عمر عزیزش پنجاه سال گذشته بود. چنانکه خود سعدی علیه الرحمه بر این اشارت میفرماید: تامل ایام گذشته می کردم و بر عمر تلف کرده تاسف میخوردم و سنگ سراچه دل را به الماس آب دیده می سافتم و این ابیات را مناسب حال خود میگفتم:

هر دم از عمر می رود نفسی

چون نگه می کنم نمانده بسی.

ای که پنجاه رفت و در خوابی

مگر این پنج روزه دریایی.

خجمل آنکس که رفت و کار نساخت
کوس رحلت زدند و بار نساخت.

برگ عیشی بگور خویش فرست

کس نیارد ز پس تو پیش فرست.

گفتم: برای زهت ناظران کتاب گلستانی تصنیف توانم کرد که باد خزان بر ورق او دست تطاول نباشد و گردش زمان عیش ربیعش را به طیش خریف مبدل نکند.

به چه کار آیدت ز گل طبقی

از گلستان من بیرورقی.

گل همین پنج روز و شش باشد

وین گلستان همیشه خوش باشد.

و در سنه ششصد نود یک هجری به درود عالم فانی رحلت کرده لبیک حق را اجابت گفت. و مزارش در یک فرسخی شیراز به "سعدیه" معروف است. نورالله مرقده.

آن به آید که شوم زشت گریه
تا شوم ایمن در این کهسار و تیه.

پر کنم پره‌های خود را یک بیک
تا نیندازد بدامم هر کلک.

مثنوی معنوی

حاتم طائی

حاتم همیشه بر فرش کهنه نشستی و جامه های ساده پوشیدی و هر سال
دویست هزار تومان به شعرا، فقرا، محتاجین، ارباب استحقاق و متعلمان بذل
نمودی.

روزی دبیرش با او گفت: که چرا این اموال را تجملات نمیکنی تا درکلیم
کهنه نه نشینی و جامه نامناسب نپوشی؟

حاتم جواب داد: من حساب کرده ام اگر تجمل و تنعم معاش کنم هر
سال پنجاه هزار دینار صرف آن میشود و مرا این خوشتر میآید که آن مبلغ را به
ارباب احتیاج ملت و بر متعلمان وطن خود صرف کنم تا در حال حیات مرا
دعا و ثنا گویند و بعد از وفات نام نیکو بیادگار گذاریم.

زنده جاوید یافت هر که نکو نام زیست
گزر عقبش ذکر خیر زنده کند نام را.

روزه

به سرهنگ سلطان چنین گفت زن
که خیز ای مبارک در رزق زن.

برو تا ز خوانت نصیبی دهند
که فرزندگانت بسختی درند.

بگفتا بود مطبخ امروز سرد
که سلطان به شب نیت روزه کرد.

زن از نا امیدی سر انداخت پیش
همی گفت با خود دل از فاقه ریش:

که سلطان از این روزه داری چه خواست؟
که افطار او عید اطفال ماست.

مسلم کسی را بود روزه داشت
که در مانده ای را دهد نان چاشت.

که به هر یک پنجاه دینارت بدهم. ملاح در آب افتاده یکی را برهانید آن دیگر
هلاک شد.

گفتم: بقیت عمرش نمانده از آن در گرفتن او تأخیر کردی.

ملاح بخندید و گفت: اینکه تو گفتی عین حق است. ولیکن میل خاطر
برهانیدن این یک بیشتر بود که وقتی مرا بر شتری نشانید، و از دست آن دیگر
نازیانه خورده بودم.

تا توانی درون کس مخراش
کاندر این راه خاها باشد.

کار درویش مستمند بر آر
که ترا نیز کارها باشد.

حکیم و طاوس

پر خود میکند طاوسی بدشت
یک حکیمی رفته بود آنجا بگشت.

گفت: طاوسا چنین پر سنی
بی دریغ از بیخ چون برمی کنی.

هر پرت را از عزیزی و پسند
حافظان در طی مصحف می نهند.

این چه ناشکری و چه بی باکی ست
تو نمی دانی که نقاشت کی ست.

چون شنید این پند در وی بنگریست
بعد از آن در نوحه آمد میگریست.

نوحه و گریه دراز و دردمند
هر که آنجا بود در گریه اش فکند.

چون ز گریه فارغ آمد گفت روا
که تو هستی رنگ بوئیرا گرو.

این نمی بینی که هر سو صد بلا
سوی من آید پی این بالها.

چون ندارم زور ضبط خویشتن
زین قضا و زین بلا و زین فتن.

زاغ، از مدح خود شده سرمست
از فرح کرد "قوا" دهانش بست.

گفت: احسنت، به چه خوشخوانی
تو مگر پادشاه مرغانی؟

صانک الله! چه خوش صدا داری!
صورت خوب، دل ربا داری.

گشتم الحال بر رخت مشتاق
نیست مانند تو در این آفاق.

زاغ زین وصف شد بسی خرم
خشک شد هم گلوش یک دو سه دم.

تاب خورده سرش ز مغروری
کرد "قا!" ز ازدیاد مسروری.

دهنش باز گشته نان افتاد
ای که صد لعن بر غروری باد.

جسته نان را گرفت چون روباه
گفت: ای زشت روی، چهره سیاه.

بگذر نان خود خورم بی جنگ.
با صدایت مکن تو مارا دنگ.

باز بگشایی ار به "قا" تو دهن
میکنم گردنت جدا از تن.

عبدالله شائق

انوشیروان

یکی مژده پیش انوشیروان عادل آورد که گفت: "شنیدم که فلان دشمن
تو را خدا برداشت". گفت: "هیچ شنیدی که مرا خواهد گذاشت؟"

اگر بمرد عدو جای شادمانی نیست
که زندگانی ما نیز جاودانی نیست

حکایت

با طایفه بزرگان به کشتی نشسته بودم که زورقی در پی ما غرق شد. دو
برادر به گردایی در افتادند. یکی از بزرگان ملاح را گفت که: بگیر این هر دو را

آری، هر که کند چو گرگ آزار
روز در مانده گی نیابد بار.

عبدالله شائق

حکایت

یکی از ملوک با تئی چند از خاصان در شکارگاه، بزمستان از عمارت دور افتادند تا شب در آمد، خانه دهقانی از دور بدیدند. ملک فرمود که: شب در آنجا رویم تا زحمت سرما نباشد یکی از وزرا گفت: لایق قدر پادشاهان نیست به خانه دهقانی رکیک التجا بردن، هم اینجا خیمه زنیم و آتش کنیم. دهقان را خبر شد ما حضری ترتیب کرد و پیش ملک آورد و زمین خدمت بیوسید و گفت: قدر بلند سلطان بدین قدر نازل نشدی ولیکن نخواهتند که قدر دهقانی بلند شود. سلطان را سخن گفتن او مطبوع آمد شبانگاه به منزل او نقل کرده بامدادش خلعت داد و نعمت بخشید. دهقان در رکابش همیزفت و میگفت:

قطعه

ز قدر شوکت سلطان نگشت چیزی کم
از التفات به مهمانسرای دهقانی.

کلاه گوشه دهقان به آفتاب رسید
که سایه بر سرش انداخت چون تو سلطانی.

سعدی

زاغ و روباه

پاره نانی ربوده یک زاغی
بر درختی نشست در باغی.

خواست بخورد باشتهای تمام
روبهی دید و گشت بی آرام.

بگشوده زبان بمدح، ثنا
گفت: ای مرغ خوش صفیر و نوا.

میشناسم ترا من از اول
پدرت بود مرد بس اکمل.

رحمت حق بود بدان تربت
بود مرد سخی و با غیرت.

لیک رو نزد مشهدی سلمان
بلکه بر دردت او کند درمان.

گرگ گفت: ای عزیز خوش سیرت
نزد او دارم و بسی خجالت.

گاو او را دریده ام امسال
زان عدویم شمارد ای خوش قال.

گفت: رو نزد کتخدا، تو دوان!
او رهاند ز چنگ صیادان.

مدتی گرگ برده سر بفرو
نزد او گفت هم ندارم رو.

بره اش خورده ام دو ماه اقدم
او مرا کی دهد نجات این دم.

هر کرا گفت گرگ بدکردار
عذری آورد گریه شد ناچار.

گفت: رو، رو ترا و اهل دهات
در چنین روزکی دهند نجات.

زده بر دل همه نشتر
چه تمنا کنی ز ما دیگر.

من چه چاره کنم دیگر نادان
دل مردم ز دست شما سوزان.

همه را کرده ز خود بیزار
در چنین روزکی شوندت یار.

این همی گفت گریه همچون باد
در رسید از عقب همان صیاد.

گرگ را چون بدید کرد هلاک
بجزایش رسید آن ناپاک.

اعرابی

اعرابی حکایت می کرد که وقتی در بیابان راه گم کرده بودم و از زاد چیزی با من نمانده و دل بر هلاک نهادم که ناگاه کیسه یافتم پر مروارید. هرگز آن ذوق و شادی فراموش نکنم که پنداشتم گندم بریان است باز آن تلخی و نومیدی که معلوم شد که مروارید است.

بیت

در بیابان خشک و ریگ روان
تشنه را در دهان، چه در چه صدف

مرد بی توشه کاو فتاد از پای
بر کمر بند او چه زر، چه خزف.

گر همه زر جعفری باشد
مرد بی توشه برنگیرد کام

در بیابان فقیر سوخته را
شلغم پخته، به ز نقره خام.

سعدی

کرگن و کربه

گرگ میرفت نزد ده بس شاد
دید میآید از عقب صیاد.

زود بگریخت سوی ده باری
گربه دید روی دیواری.

بگشوده زبان بعجز و نیاز
گفت: در گیر دارم ای دمساز!

وقت رحم مروت است این دم
دشمنم هان که آید از عقبم.

جای ده مرا بکن پنهان
تو مدد کن مدد کند یزدان.

گفت گربه: نباشد از من کار
چون مرا نیست جایی ای غمخوار!

قراولان ز غزالان و رهبران ز نسیم
منادیان ز تذروران و چاوشان ز هزار.

بگفت این و به تعجیل نامه به خزان
نوشت پر شعب و شور و فتنه و پیکار.

که ای خزان به تو اثر خیر دهند که تو
به ملک مادر طغیان زدی به سنت پار.

دلیری تو فزون شد ز بردباری من
بسا تحمل بیجا که خواری آرد بار.

به گوشمال تو اینک دو اسبه آمده ام
یکی بمان که بر آرم ز لشکر تو دمار.

خزان چو نامه فرو خواند با حواشی خویش
چه گفت؟ گفت که باید فرار جست فرار.

برید باد صبا در میانه بود و شنید
دوان دوان همه جا ره برید تا کهسار.

به ابرگفت چه غافل نشسته ای که خزان
گریخت. خواهد و فردا پیرسد از تو بهار.

ز کوه ابر فرود آمد و بلارک برق
کشیده خون خزان را بریخت در گلزار.

هنوز از اورمقی مانده بود کز در باغ
بهار آمد و دی را گرفت و کرد مهار.

بدین بهانه هم از ابر ترجمان بگرفت
که از چه کشتش و ناورده زنده در صف بار؟

نداد ابر مگر ترجمان هنوز که برق
به تازیانه قهرش همی کند آزار.

قائنی

نمود رنگین شمشیر خود بخون خزان
چنین نماید شمشیر خسروان آثار.

دو هفته بیشترک زآنکه پادشاه ختن
ز کاخ "حوت" به کاخ "حمل" گشاید بار.

بهار را که بدو پشت عشرتست قوی
بخواند و گفت: که ای جیش عیش را سردار!

شنیده به گلستان چه ظلم کرد خزان؟
که شاخ شوکت او خشک باد زار و نزار.

کفیده حنجر بلبل، دریده معجر گل
گسسته طره سنبل، شکسته پشت چنار.

ردای سبزه ربودست و برده است نعیف
زالله تاج و زگل باج، از سمن دستار.

ز فوق غنچه برافکنده بسدین معجر
ز ساق سبزه بدر کرده زمردین شلوار.

دهان کیک گرفت است تا نخندد خوش
گلوی ابر گشاده است تا بگرید زار.

بهار خورد به اقبال پادشه سوگند
که من سپاه خزان را برافکنم ز دیار.

سپه کشم زریاحین و سازم از پی جنگ
بدن سیلح که باید نبرد را ناچار.

کمان ز قوس قزح سازم و تبیره زرعد
درفش از گل سوری طلایه از انهار.

ز ابر رانم جَمّازهای آتش سیر
ز برق سازم زنبورهای آتشبار.

پیاده گان زریاحین برم گروه گروه
سواره گان ز درختان کشم قطار قطار.

دمها همان بودی و زمان آن زمان بودی.

در بین ما نبود نفاقی جز انفاق

بودند جمله ملت ما دور از نفاق

معنی اتحاد بفهمیده بر وفاق

اسلام جمله یکدله و یک زبان بودی

دمها همان بودی و زمان آن زمان بودی.

حکایت

سرهنگ زاده ای فهم و فراست، عقل کیاستی زاید الوصف داشت. هم

از عهد خردی آثار بزرگی در ناصیه او پیدا.

فرد

بالای سرش ز هوشمندی

میتافت ستاره بلندی.

فی الجمله مقبول نظر سلطان آمد که خردمندان گفته اند: توانگری بهتر

است نه بمال و بزرگی بعقل است نه بسال. ابنای جنس او بروی حسد بردند و

به خیانتش متهم کردند.

ملک پرسید که موجب خصمی اینان در حق تو چیست؟ گفت: در

دولت خداوندی همگنان را راضی کردم مگر حسود را که راضی نمیشود.

توانم آنکه نیازم اندرون کسی

حسود را چه کنم گو ز خود برنج دراست.

بمیر تا برهی ای حسود کاین رنجیست

که از مشقت آن جز بمرگ نتوان رست.

شور بختان به آرزو خواهند

مقبلان را زوال نعمت و جاه.

گر نیند به روز شب پره چشم

چشمه آفتاب را چه گناه.

راست خواهی هزار چشم چنان

کور بهتر که آفتاب سیاه.

سعدی

بهار و زمستان

بهار آمده دی را گرفت و کرد مهار

چنین کنند بزرگان چو کرد باید کار.

حکایت

یکی از ملوک را مرضی هایل بود. طایفه از حکمای یونان متفق شدند که این درد را دوائی نیست مگر زهره آدمی که بچندین صفت موصوف باشد. بفرمود تا طلب کردند. دهقان پسری یافتند بدان صفت که حکما گفته بودند. پدر و مادرش را بخواندند و به نعمت بیکران خشنود کردند. قاضی نیز فتوی نوشت: که خون یکی از رعایا ریختن سلامت نفس پادشاه را روا باشد. پس جلاد قصد کشتنش کرد، پسر رو سوی آسمان نموده تیسم کنان زیر لب چیزی همی گفت. ملک پرسید که: در این حالت چه جای خنده است؟ گفت: ناز فرزند بر پدر و مادر باشد و دعوی پیش قاضی برند و داد از پادشاه خواهند. اکنون هر سه صلاح را در مرگ من بینند.

سلطان را از سخن او دل بهم آمد و آب در دیده بگردانید و گفت: هلاک من اولی تر که خون چنین بی گناهی ریختن. سر و چشمش ببوسید و در کنار گرفت و نعمت بی اندازه بخشید. آورده اند که در همان هفته ملک شفا یافت.

قطعه

همچنان در فکر آن بیتم که گفت
پیلیانی بر لب دریای نیل.
زیر پایت گر بدانی حال مور

همچو حال توست زیر پای پیل.

از گذشته عبرت

خوش آن زمان که ملت ما کامران بودی
بر کسب علم و فن صنایع دوان بودی
فرمان و حکم هر طرف از ما روان بودی
اقبال و بخت چاکر اسلامیان بودی
دمها همان بودی و زمان آن زمان بودی.

بودند فضل و علم هنر جمله رام ما
در شرق و غرب گفته شدی اسم و نام ما
میداشت جمله خارجیان احترام ما
کی غیر شرع مصطفوی در میان بودی
دمها همان بودی و زمان آن زمان بودی.

از آفریقا روی بنما تا بسمت چین
در پای تخت حال که اسمش بود پکین
گر حاذقی نگه کن و جغرافیا ببین
هر سو لوای فتح چو سرو چمان بودی

گفت شیر: ای گرگ این را بخش کن
معدلت را نو کن ای پیر کهن.

گفت: ای شه گاو وحشی بخش تست
آن بزرگ و تو بزرگ و زفت و چست.

بیز مرا که بز میانه است و وسط
روبها خرگوش بستان بی غلط.

شیر گفت: ای گرگ چون گفתי بگو
چونک من باشم تو گویی ما و تو!

گفت: پیش آ، ای زود ای گرگ پلید!
پیشش آمد پنجه زد او را درید

بعد از آن رو شیر با روباه کرد
گفت: این را بخش کن از بهر خورد.

سجده کرد و گفت: کین گاو سمین
چاشت خوردت باشد ای شاه امین.

وین بز از بهر میانه روز را
یخنی باشد شه فیروز را.

و آن دگر خرگوش بهر شام هم
شبچره، ای شاه با لطف و کرم.

گفت: ای رویه تو عدل افروختی!
این چنین قسمت ز که آموختی؟

از کجا آموختی این ای بزرگ؟
گفت: ای شاه جهان، از حال گرگ.

گفت چون در عشق ما گشتی گرو
هر سه را بر گیر و بستان و برو.

چون گرفتی عبرت از گرگ دنی
پس تو روبه نیستی، شیر منی.

مثنوی

این درخت خانه داشت و دانه جمع میکرد. امروز حاجت بدو برم و چیزی از او طلب کنم.

بلبل گرسنه نزد مور رفت و گفت: ای عزیز! سخاوت نشان بختیاری است. من عمر عزیز را بغفلت میگذاشتم و تو زیرکی میکردی، ذخیره می اندوختی. چه شود اگر امروز نصیبی از آن کرامت کنی! مور گفت: تو شب و روز در قال بودی و نمیدانستی که هر بهاری را خزانی و هر راهرا پایانی باشد؟

سعدی

حکایت

پادشاه با غلامی در کشتی نشسته بود. غلام دگر دریا ندیده بود. گریه و زاری در نهاد و لرزه بر اندامش افتاد. چندان که ملاحظت کردند آرام نگرفت. ملک را عیش برهم شد و هیچ چاره ندانستند. حکیمی در آن کشتی بود، ملک را گفت: اگر خواهی من او را به قسمی خاموش گردانم. ملک گفت: غایت لطف و کرم باشد.

حکیم فرمود غلام را بدریا انداختند و چند نوبه غوطه خورد، پس مویش گرفتند و بنزدیک کشتی آوردند. دست در سکان کشتی در آویخت و بیرون آمد و بر گوشه قرار گرفت. ملک را عجب آمد، که در این چه حکمت بود؟ گفت: غلام در اول محنت غرق شدن نچشیده بود و قدر سلامت کشتی نمیدانست و همچنین قدر عافیت کسی داند که به مصیبتی گرفتار آید.

ای سیر، ترا نان جوین خوش ننماید
معشوق من است آنکه بنزدیک تو زشت است.

حوران بهشتی را دوزخ بود اعراف
از دوزخیان پرس که اعراف بهشت است.

شیر و گرگ و روباه

شیر و گرگ و روبهی بهر شکار
رفته بودند از طلب در کوهسار.

چونک رفتند این جماعت سوی کوه
در رکاب شیر با فر و شکوه.

گاو کوهی و بز و خرگوش زفت
یافتند و کار ایشان پیش رفت.

چون ز کوه در پیشه آوردند شان
کشته و مجروح و اندر خون کشان.

جوابش بین تا چه مردانه داد
بخندید گفت: ای شه خوش نژاد!

شناسم ترا فعله در جهان
تویی حامل وزر این مردمان.

بعبرت اگر بر خودت بنگری
نه بینی بجز لاشه کمتری.

ندانی رهی جز طریق خطا
ترا کی بود رحمت حق سزا؟

کجا شائمی و رجعت عز جل
که دست یتیمان بود در بغل.

همه خاطر مردمان سوزناک
نداری تو از ناله و آه باک.

اگر مردی بگزین فرو مایه گی
بکن با فرو مایگان بندگی.

مده بر خودت راه عجب، غرور
غرور افکنند مرد را بر فجور.

تو نشیده این مثل را مگر؟
نهد بر زمین شاخ پر میوه سر.

نکویی بکن مردمان خدای
که روزی نیفتی چو موری بی پای.

تو بشمار خود را حقیر و فقیر
بزرگت شمارد خدای کبیر.

بلبل و مور

بلبلی در باغی بر شاخی آشیانه داشت. اتفاقاً موری ضعیف در زیر آن
درخت وطن ساخت. بلبل شب و روز گرد گلستان در پرواز آمده و با آواز
خوش غره گشته بود. چون فصل بهار رفت و موسم خزان درآمد، خار جای
گل و زاغ در مقام بلبل نزول کرد. باد خزان در وزیدن آمد و برگ از درخت
ریزیدن گرفت. ناگاه بلبل در باغ آمد. نه گل دید و نه بوی سنبل شنید. طاقتش
طاق شد. از بینوایی از نوا فرو ماند. یادش آمد که، نه آخر روزی موری در زیر

زورمندی مکن بر اهل زمین

تا داعی بر آسمان نرود.

گویند ظالم از گفتار او برنجید و روی در هم کشید و بدو التفاتی نکرد. شیی آتش در انبار هیزمش افتاد و سایر املاکش بسوخت. اتفاقاً همان شخص بر او بگذشت و دیدش که با یاران خود همی گفت: ندانم این آتشی از کجا در سرای من افتاد؟ گفت: از دود دل درویشان.

بیت:

حذر کن ز دود درونهای ریش

که ریش درون عاقبت سر کند.

بهم بر مکن تا توانی دلی

که آهی، جهانی به هم بر کند.

اطاعت

روزی از ایام تابستان کودکی در بیشه راه میرفت. از شدت حرارت عرق کرده و تشنگی بر وی غالب شده بود. ناگاه گذارش به جویبار افتاده بی اختیار خود را به آب رسانید. و مقدار زیادی نوشید. و برای دفع خستگی در زیر درختی دراز کشید. ساعتی بعد کودک را درد شکم و حالت تب روی داده و در

حال بسیار ناخوش خود را بخانه رسانید، بروی بستری انداخت و زاریدن آغاز کرد: آه، که گمان میکرد که آب زلال چشمه زهر بوده است.

پدر چون ناله حزین فرزند را شنید گفت: ای پسر، سبب ناخوشی آب زلال چشمه نیست بلکه بی تجربه گی و بی تدبیری خودت است. زیرا مکرر بتو توصیه کردم که در حالت عرق، آب سرد منوش. آن وقت این جور صدمه بر تو وارد نمیامد.

مارون و بهلول

ندانم کجا دیده ام این خبر

که میکرد شاهی ز جای گذر.

چو بگذشت بهلول از نزد وی

نه کردش سلام نه تعظیم وی.

خروشید سلطان که ای بوالعجب!

ندیدم چو تو در جهان بی ادب.

نه بینی مگر جاه گاو و سیم؟

مگر تو مرا هیچ نشناسیم.

هر که جوید ز عاقلان دوری

می فند مصل تو برنجوری.

حکایت

ملک زاده ای را شنیدم که کوتاه بود و حقیر. باری پدر بچشم حقارت در وی نظر کرد، پسر به فراست در یافت و شرط خدمت بجای آورده گفت: کوتاه خردمند به از نادان بلند، نه هر چه بقامت مهتر، بقیمت بهتر.

ای که شخص منت حقیر نمود

تا درشتی هنر نه پنداری.

اسب لاغر میان بکار آید

روز میدان نه گاو پرواری.

آن شنیدی که لاغر دانا

گفت روزی به ابله فریه.

اسب تازی و گر ضعیف بود

همچنان از طویله ای خر به.

پدر بختید و ارکان دولت پسندیدند.

تا مرد سخن نگفته باشد

عیب و هنرش نهفته باشد.

هر بیشه گمان مبر که خالیست

شاید که پلنگ خفته باشد.

سعدی

حکایت

ظالمی را حکایت کنند که هیزم درویشان ارزان خریدی بزور، و در

زمستان فروختی بسی گران. صاحب دلی بر او گذر کرد گفت:

بیت:

ماری تو، که هر که را ببینی بزنی

یا بوم، که هر کجا نشینی بکنی.

زورت ارپیش می رود با ما

با خداوند غیب دان نرود.

بکن این چوبهای دور برم
این درختان ببر بکن ز سرم.

چونکه ز آنها بمن رسد زحمت
بر کن اینها و بگذارم منت.

که نه خورشید تابد و بر من
نه نسیمی وزد بسوی من.

زان سبب هم ضعیف و بیمارم
میکند دور بر چو آزارم.

پیر برداشته بدست تبر
دور او را یزد همه یکسر.

نه درختی گذاشت نه چوبی
گفت: پیرا! تو کردیم خوبی.

لیک گرمای فصل تابستان
خشک گردان نهال را یکسان.

باد تندی وزیده هم به خزان
بشکست آن نهال را ز میان.

بود حاضر در آن زمان خرگوش
گفتش: ای مست و جاهل و بیهوش!

خود بگو حال این بلا از کیست؟
از خودت هست وز عدویان نیست.

گر نگفتی زنت دور برت
هم نمی آمد این بلا بسرت.

نه تورا خوف بود از گرما
نه ز آسیب باد نه ز سرما.

آن درختان بدت هوا دارت
ترسید از زمانه آزارت.

چرا نقش بندت در ایوان شاه
دژم روی کرده است و زشت و تباه؟

شنید این سخن پیر برگشته دیو
به زاری برآورد بانگ و غریو.

که ای نیکبخت این نه شکل من است
ولیکن قلم در کف دشمن است.

بر انداختم بیخشان از بهشت
کنونم بکین مینگارند زشت.

سعدی

حکایت

اسکندر رومی را پرسیدند دیار مشرق و مغرب را به چه گرفتی که ملوک
پیشین را خزانه و لشکر و ملک بیش از تو بود و هیچ یک را چنین فتحی میسر
نشد. گفت: بعون الله عز و جل هر مملکتی را که گرفتم رعیتش را نیازدم و نام
پادشاهان جز نیکویی نبردم.

بزرگش نخوانند اهل خرد
که نام بزرگان بزشتی برد.

نام نیک رفته گان ضایع مکن
تا بماند نام نیکت بر قرار.

حکایت

سیاه گوش را گفتند: ترا ملازمت شیر به چه وجه اختیار افتاد؟ گفت: تا
فضله صیدش می خورم و از شر دشمنان در پناه دولتش زندگانی می کنم.
گفتند: اکنون که به ظل حمایتش در آمدی و به شکر نعمتش اعتراف کردی چرا
نزدیک تر نمایی، تا بحلقه خاصانت در آرد و از بندگان مخلصت شمارد؟
گفت: از بطش او ایمن نیستم.

اگر صد سال گبر آتش فروزد
اگر یک دم در او افتد بسوزد.

نهال

بود در بیشه یک نهال قشنگ
دیده پیری بگفت: "ای فرهنگ!"

گفت: خاموش، اگر حاسدان بغرض گویند که این شتر است، گرفتار آیم. که را
غم تخلیص من باشد و تفتیش حال من کند؟ و تا تریاق از عراق آرند مار
گزیده مرده باشد.

حکایت

هرگز از دور زمان ننالیده بودم و روی از گردش آسمان درهم نکشیده.
مگر وقتی که پایم برهنه بود و استطاعت پا پوشی نداشتم به مسجدی در آمدم
دلتنگ. یکی را دیدم که پای نداشت. سپاس نعمت حق به جای آوردم و بریی
کفشی صبر کردم و گفتم:

مرغ بریان بچشم مردم سیر
کمتر از برگ تره بر خوان است.

وان که را دستگاه و قدرت نیست
شلغم پخته مرغ بریان است.

مرغاب و بط

بطی در آب میشناورید و با خود همیگفت: من مرغ بس عجیبم. زیرا در
روی زمین خرامیدن، در هوا پریدن در آب شناوریدن توانم، پس مرا شاه
مرغان خوانند سزااست.

مرغابی که در نزدیکی این توصیف را میشنید گفت: خود را چه وصف
کنی؟ کار نیکو کردنی پر کردن است. بگو ببینم تو دویدن چو آهو شناوریدن
چو ماهی پریدن چو شاهین میتوانی؟
پس در صنعتی ماهر شدن به اندکی از بسیار صنعت دانستن است.

ابلیس

ندانم کجا دیده‌ام در کتاب
که ابلیس را دید شخصی بخواب.

به بالا صنوبر، به دیدار حور
چو خورشیدش از چهره می تافت نور.

فرا رفت و گفت: ای عجب، این تویی؟
فرشته نباشد بدین نیکویی.

تو کین حسن داری بحسن قمر
چرا در جهانی به زشتی سمر؟

دو گاو

یک چمنزار خوش نسیم هوای
شده بودی دو گاو را ماوای.

شیر از این ماجرا شده آگاه
خواست با گاو ها شود همراه.

تا که در آن چمن مقام کند
یک یک اینان را طعام کند.

گشته ایشان بیکدگر همحال
بر غضنفر نداده هیچ مجال.

هر زمان حمله مینمود چو شیر
میزدندش بشاخ همچون تیر.

نزد گاوی برفت شیریو اش
گفت بر یار خود تو بند مباش.

بچرا رو در این چمن تنها
بتو از من رسد حمایتها.

کرد اثر این سخن به گاو خریف
قطع الفت نمود او ز حریف.

گشت از یار خود همی تنها
میل بر یار خود نکرد اصلا.

شیر چون کرد یار را اغیار
یک یک کشته کردشان مردار.

آری این است حصه زین قصه
نکشد قوم متفق غصه.

شائق

حکایت

روباه را دیدند گریزان، افتان و خیزان. کسی گفتش چه آفت است که
موجب چندین مخافت است؟ گفت: شنیدم که شتر را به سخره میگیرند.
گفتند: ای سفیه، شتر را با تو چه مناسبت است، و ترا با شتر چه مناسبت!

پس از گریه مرد پراکنده روز

بخندید کای مامک دلفروز!

سگان را بود در طبیعت بدی

و لیکن ز مردم نیاید بدی.

سعدی

حکایت

یکی از ملوک عرب را شنیدم که با مقربان همی گفت. مرسوم فلان را چندان که هست زیاد کنید که، ملازم درگاه است و دیگر خدمتکاران به لَهو و لعب مشغولند و در ادای خدمت متهاون.

صاحبدلی بشنید و فریاد و خروش از نهادش بر آمد. پرسیدند که چه دیدی؟ گفت: علو درجات بندگان به درگاه حق تعالی همین مثال دارد.

مهتری در قبول فرمان است

ترک فرمان دلیل حرمان است.

هر که سیمای راستان دارد

سر خدمت بر آستان دارد.

حکایت

مردم آزاری را حکایت کنند که سنگی بر سر درویشی زد. و درویش را مجال انتقام نبود. آن سنگ را نگاه میداشت. تا وقتی مجرم شد و در چاهی حبسش کردند. درویش بیامد خواست که همان سنگی که با خود داشت بر سرش زند، دلش به حال او بسوخت و با خود گفت: اکنون که او بظلم خود گرفتار است به انتقام چه حاجت. سنگ را بر زمین انداخت و برفت.

حکایت

زاهدی مهمان پادشاهی شد. چون بخوان بنشستند، کمتر از آن خورد که ارادت او بود و چون به نماز برخاستند بیشتر از آن کرد که عادت او بود تا ظن صلاح در شان وی زیادت کنند.

ترسم نرسی به کعبه ای اعرابی!

این ره که تو میروی به ترکستان است.

چون بخانه خویش آمد سفره خواست تا تناول کند. پسری داشت صاحب فراست گفت: ای پدر، مگر در دعوت سلطان چیزی نخوردی؟ گفت: در نظر ایشان غذائی که بکار آید نخوردم. گفت: نماز را نیز قضا کن که نمازی نبوده که بکار آید.

حکایت

یکی مظلومه نزد حجاج برد. التفاتش نکرد. مرد به خنده همی گفت: این مرد از خدای عز و جل متکبرتر است. این سخن را به حجاج رسانیدند. وی را بخواند گفت: چرا چنین گفتی؟ گفت: از بهر آنکه خدای تعالی با موسی سخن گفت و تو را از دل بری آید که با خلق خدای سخن گوئی.

حکایت

یکی از ملوک بی انصاف پارسائی را پرسید که: از عبادت‌ها کدام فاضل تر است؟ گفت: تو را خواب نیم روز، تا در آن یک نفس خلق را نیازاری.

بیت

ظالمی را خفته دیدم نیمروز
گفتم این فتنه است خوابش برده به.

وآنکه خوابش بهتر از بیداری است
همچنان از زندگانی مرده به.

بنی آدم اعضای یکدیگرند
که در آفرینش زیک گوهرند.

چو عضوی به درد آورد روزگار
دگر عضوها را نماند قرار.

تو کز محنت دیگران بی غمی
نشاید که نامت نهند آدمی.

سعدی

سگ و صحرائش

سگی پای صحرائشینی گزید
به خشمی که زهرش ز دندان چکید.

شب از درد بیچاره خوابش نبرد
به خیل اندرش دختری بود خرد.

پدر را جفا کرد و تندی نمود
که آخر تو را نیز دندان نبود؟

نگه کرد و موری در آن غله دید
که سرگشته هر گوشه‌ای می‌دوید.

ز رحمت بر او شب نیارست خفت
به مأوای خود بازش آورد و گفت.

مرّوت نباشد که این مورریش
پراکنده گردانم از جای خویش.

درون پراکنندگان جمع دار
که جمعیت باشد از روزگار.

چه خوش گفت فردوسی پاک زاد
که رحمت بر آن تربت پاک باد:

میازار موری که دانه کش است
که جان دارد و جان شیرین خوش است.

مزن بر سر ناتوان دست زور
که روزی به پایش در افتی چو مور.

اگر او ز تو ناتوانا تر است
توانا تر از تو هم آخر کسی است.
سعدی

کودک نامنیر

کودک صفر نام، عادت و طبیعت غریبی داشت: دماغش را همیشه با آستین و دامن پاک میکرد. لباسش همواره مندرس، دست و رویش چرک آلوده مرکب بود. رفقای مکتب از او نفرت کرده، او را صفر پیتی نامیده میخندیدند. روزی صفر از رفقایش قهر کرده گفت: چرا مرا ریشخند مینمائید؟ من چه کنم، پدر من فقیر و بی چیز است و برای من نمیتواند زود زود لباس بگیرد و من نمیتوانم مثل شماها تمیز بپوشم. رفقایش در جواب گفتند: مگر پدرت برای تو لباس کم میگیرد؟ پدر تو چه تقصیری دارد؟ خودت کثیف و ناتمیزی. سرت را شانه نمیکنی، رویت را نمیشویی، دماغت را همیشه با آستین و دامن خود پاک میکنی و در کوچه‌ها یا بچه‌های بی ادب دعوا کرده لباست را پاره پاره میکنی. و اشیاء تعلیم را پاکیزه نمیداری. در این صورت پدر و مادر تو تقصیری ندارند و بلکه خودت کثیف و ناتمیزی.

چشم خداست. احمد بر گناه خود متنبه شده گفت: خواهر جان! حق داری، آن چشم بخاطر من نیامد هر پنهان و آشکار بخدای تعالی و تقدس معلوم و آشکار است. بعد از این اصلا از اینگونه خطاها نخواهم کرد.

جد بزرگ و نواده

مردی سالخورده از فرط پیری دست و پایش میلرزید. چشم و گوشش از دیدن و شنیدن باز مانده بود از ضعف اعضا هر چه طعام میخورد از اطراف دهن بیرون میریخت. پسر و عروس وی از این حال نفرت کرده در گوشه جا دادند. پیر مرد بیچاره از این حرکات پسر و عروس خود دلگیر شده مانند کودک نالیدن آغاز کرد. روزی عروس در کاسه برای پیر مرد آش آورده بود. پیر وقت خوردن کاسه از دستش افتاده شکست. عروس او را بسیار مذمت کرده گفت: آخر تو در خانه ظرف نگذاشتی. همه را شکستی.

پیر بیچاره آهی کشیده و سر خود را پایین انداخت. بالاخره از این حال پیر مرد به تنگ آمده، از بازار کاسه تخته گرفته و در همان کاسه طعامش میدادند. روزی پسر دید که طفل چهار ساله او تخته های کوچک را جمع کرده بازی میکنند. پدر گفت: فرزند! این تخته هارا چه میکنی؟ طفل جواب داد: که کاسه تخته میسازم تا روزیکه شما هم مثل بابای من پیر شدید در این کاسه طعام بدهم.

پسر و عروس از گفته های طفل متنبه گشته از کرده خود پشیمان گشتند. پس از آن بزحمات پیر مرد متحمل شده او را محترم میداشتند.

چو بد کردی مباحش ایمن ز بدگوی
که بد را کس نخواهد گفت نیکوی.

نشاید آدمی چون کره خر
چو سیر آید نگردد دور مادر.

جزای مردمی جز مردمی نیست
هر اون کو حق نداند آدمی نیست.

نیکو

یکی سیرت نیکمردان شنو
اگر نیکبختی و مردانه رو.

که شبلی ز حانوت گندم فروش
به ده برد انبان گندم به دوش.

ماند مبهوت انتر نادان
گفت: خیلی مذور است انسان.

گشت در آخر او بسی دلتنگ
از سر غیظ زد همه بر سنگ.

بشکست آنهمه نشست ملول
گفت: هستند مردمان جهول.

وصف سازند پیشم از عینک
ذره نفع نبودش بی شک.

زامیدی که داشت شد مأیوس
زده دستش بدست خورد افسوس:

اینهمه رنجهام گشت هدر
تف، بدین لافهای نوع بشر.

هنر آری بعلم دانایی است
کار جاهل همیشه رسوایی است.
عبدالله شایق

احمد وزلیخا

روزی احمد با خواهرش زلیخا در خانه تنها مانده بودند. احمد به زلیخا
گفت: خواهر! بیا برویم در مطبخ قدری مربا بخوریم.

زلیخا - نه برادر! خدمتکاران ما را می بینند و بمادر ما خبر میدهند.
احمد - خیلی خوب، ببین در تاقچه کوزه عسلی هست بیا پایین آورده
قدری از او بخوریم.

زلیخا - شاید از پنجره همسایگان ببینند.
احمد - بس بیا برویم به انبار، آنجا مادرم یک کاسه سرشیر خوبی
گذاشته.

زلیخا - اگر انبار برویم همسایه دیگرمان پیره زن می بیند.
احمد - آ، تو چه قدر میترسی در انبار تاریک، پیره زن از کجا ما را ببیند؟
زلیخا - احمد! تو چنان گمان میکنی که در تاریکی ما را هیچکس
نمی بیند؟ این خیال تو باطل است.، زیرا که اگر هیچ کس نه ببیند یک چشم
هست که همه چیز را می بیند و هیچ چیز بر او مخفی و پنهان نیست و آن

سه کبوتر

صیادی زیر درختی دامی گسترده و دانه چندی در آن دام ریخته بود. اتفاقاً سه کبوتر در هوا میپریدند. دانه هارا دیده باشتهای تام بزمین فرود آمدند و مشغول خوردن شدند. در آیین حین یک دفعه خودشان را گرفتار دام دیده و بی نهایت مضطرب گشتند و هر یک برای خلاصی جان، پر میزد. و دام را این طرف و آن طرف میکشید. زاغی که در روی درخت حالت کبوترها را مشاهده مینمود گفت: عزیزان شما هر یک به خلاصی خود کوشیده دامرا بطرفی میکشید، ازین تلاشی و اضطراب هرگز بشما فایده و ثمری نخواهد بود. اگر میخواهید که ازین دام خلاصی و نجات یابید همه اتحاد کرده دامرا از یکطرف بهوا بردارید، تا از چنگ صیاد رهایی یابید و الا نزدیک است که صیاد آمده شما را هلاک کند.

هر سه کبوتر بگفته زاغ عمل نموده دامرا بهوا برداشتند و در دامنه کوهی فرود آمده آن دام بلا را پاره کرده و نجات یافتند.

قطعه

آری که باتفاق همت
آسان شده بس امور مشکل.
هر کس که ز اتفاق شد دور
هر کار بدید ماند در گل.

اتر و عینک

شده بود پیر بس یکی اتر
مانده بود از جلای نور بصر.

او ز مردم شنیده بود دوا
اینکه عینک دهد بدیده جلا.

رفته آن پیر، اتر عیار
چند عینک گرفت از بازار.

عینکها را گذاشت او پیشش
بر سبیلش بیست، گه ریشش.

گاه بر سر نهاد آن نادان
گاه از دم خویش آویزان.

گاه لیسید، گاه هم بوئید
اثر زو بنور چشم ندید.

بهار

راستی را کس نمیداند که بفصل بهار
 از کجا گردد پدیدار این همه نقش و نگار؟
 عقلها حیران شود کز خاک تاریک نژند
 چون برآید این همه گل‌های نغز کامگار؟
 گرز نقش آب و خاکست این همه ریحان و گل
 از چه برناید گیاهی ز آب و خاک شوره زار؟
 کیست آن صورتگر ماهر که بی تقلید غیر
 این همه صورت برد بی علت و آلت به کار.
 چون نپرسی کاین تماثل از کجا آمد پدید
 چون نجویی کاین تصاویر از کجا شد آشکار؟
 از چه بی زنگار سبز است از ریاحین بوستان؟
 از چه بی سنگرف سرخست از شقایق کوهسار؟

باد بی عنبر چرا شد، اینهمه عنبرفشان؟
 ابر بی گوهر چسان شد اینهمه گوهر نثار؟
 برق از شوق که می خندد به نیشان قاه قاه؟
 ابر از هجر که می گرید بدینسان زار زار؟
 چون مجوسان بلبل از ذوق که دارد زمزمه؟
 چون عروسان گلبن از بهر که بندد گوشوار؟
 ابر غواصی نداند از کجا آرد گهر؟
 باد رقاصی نداند از چه رقص در بهار؟
 تا که گوید باد را بی مقصدی چندین بیوی؟
 تا که گوید ابر را بی موجبی چندین بیبار؟
 راستی شخصی بیاید عارف، یزدان پرست
 تا شناسد قدر صنع و قدرت پروردگار.
 قآنی

پیدا کردن مینیم

پیرمرد "طبیعت" نامی به صحرا در آمد. و بنا کرد آستینش را حرکت دادن. و هر دم که آستینش را تکان میداد مرغهای منقش بر می پرانید.

پیرمرد آستینش را چهار دفعه حرکت داد و دوازده مرغ پیرانید. دفعه اول سه دفعه حرکت داد سه مرغ پریدند.

برفها آب شد، چمنها و صحراها سبز و درختها پر از شکوفه های گوناگون گشت.

در دفعه دوم باز سه مرغی پریدند: هوا گرم شد، میوه ها در باغها هندوانه و خربوزه در بوستانها رسیده به بازار آمدند. و مردم همه لباس تنگ پوشیدند.

دفعه سیم باز سه مرغی پرید: بادهای سرد وزیدن گرفت، برگهای درختها را و گلهای گلبنها را همه بیافسوده بر زمین فرش کرد. دفعه چهارم باز سه مرغ پریدند. هوا سرد شد. آب جویبارها و نهراها یخ بست و مردم لباس گرم پوشیدند. مرغهای پیر مرد بس مرغی عجیبی بودند. هر یکی چهار پر داشت و هر پرش هفت بال و بالها نیز یک طرفش سفید و دیگر طرفش سیاه بود. هر مرغ هر پر، هر بال نام مخصوص داشت.

بهار

نسیم خلد میوزد مگر ز جویبارها
که بوی مشک میدهد هوای مرغزارها.

فراز خاک و خشتها، دمیده سبز کشتها
چه کشتها، بهشتها نه ده نه صد هزارها.

ز خاک رسته لاله ها چو بسدین پیاله ها
به برگ لاله ژاله ها، چو در شفق ستاره ها.

زریش سحابها، بر آبها حبابها
چو نقره جوی آبها روان در آبشارها.

درختهای بارور، چو اشتران باربر
همی به پشت یکدیگر کشیده صفت قطارها.

قآنی

دو باز

شبی بازی بیازی گفت در دشت
که تا کی کوه، صحرا میتوان گشت.

بیا تا سوی شهر آریم پرواز
که با شهزادگان باشیم دمساز.

گاهی باشیم انیس بزم شاهان
گاهی هم صحبت زرین کلاهان.

جوابش داد آن باز نکو رای:
الا، ای دون، بی همت! سر پای.

تمام عمر گر در کوهساران
جفای برف بینی، جور باران.

کشی در هر نفس صد گونه خواری
ز چنگال عقابان شکاری.

بسی بهتر که بر تخت زر اندود
دمی محکوم حکم دیگری بود.
شاعر

وقت و زمان

یک ساعت شصت دقیقه است. شب روز بیست چهار ساعت میباشد.
هفت روز یک هفته است. چهار هفته یک ماه است. دوازده ماه یک سال
است. یک سال پنجاه و دو هفته و سیصد شصت پنج روز است.
نامهای روزها بدینقرار است: شنبه، یکشنبه، دوشنبه، سه شنبه،
چهارشنبه، پنجشنبه، جمعه.

اسامی نامهای قمری بدینقرار است: محرم، صفر، ربیع الاول، ربیع
الآخر، جمادی الاول، جمادی الآخر، رجب، شعبان، رمضان، شوال، ذی
القعدة، ذی الحججه.

اسامی نامهای شمسی بدینقرار است: یانوار، فیورال، مارت، آپریل،
مای، ایون، ایول، آوغوست، سنطابر، اوقتیابر، نویابر، دیقابر.

گلوی وی در آورد. دورنا منقار درازش را بگلوی گرگ فرو برده استخان در آورد
و بعد، از گرگ حق زحمت و مزد طلب نمود.

گرگ گفت: ای نادان! تو منقار کثیف را به گلوی من بردی و من او را
نخوردم، این بس نیست که حیا نکرده از من حق زحمت میخواهی؟

جوان بد خلق

جوانی سر از رای مادر بتافت
دل دردمندش به آذر بتافت.

چو بیچاره شد پیشش آورد مهد
که ای سست مهر فراموش عهد.

نه گریان و درمانده بودی و خرد
که شبها ز دست تو خوابم نبرد؟

نه در مهد نیروی حالت نبود
مگس راندن از خود مجالت نبود؟

تو آنی کز آن یک مگس رنجه‌ای
که امروز سالار و سر پنجه‌ای.

سعدی

غزال

غزالی در سر چشمه ای صورت خود را در آب دیده از نازکی و ظریفی
پایه‌ایش بسیار ملول شد ولی از ملاحظه شاخهای قشنگ و پیچ پیچ خود زیاد
مسرور و خرم گشت. اتفاقاً صیادی از دور نمایان شد، چون چشم غزال بصیاد
افتاد هراسان شده از جای خود بر جست و بسرعت تمام رو به بیابان دویدن
گرفت. صیاد هر چه از عقب میتاخت به وی نمیرسید.

بالاخره غزال را رهگذار از بیسه و آن شاخهای قشنگ که موجب افتخار
و سرفرازی وی بود به شاخه‌ها بند شد هر چه سعی کرد خلاصی نیافت.
صیاد از عقب رسیده ویرا بگرفت. غزال خود را در دست صیاد گرفتار
دیده با خود میگفت: آن پاها که بچشم حقارت نگریسته غمگین میشدم. مرا
از چنگ دشمن برهانید ولی آن شاخهای قشنگ و مقبول که م. جب افتخار و
سرفرازی من بود باعث هلاکت من شد و مرا بدست دشمن سپرد.

به پنج بیضه که سلطان ستم روا دارد
زنند لشکریانش هزار مرغ به سیخ.
سعدی

تواضع

یکی قطره باران ز ابری چکید
خجل شد چو پهنای دریا بدید.

که جایی که دریاست من چیستم؟
گر او هست حقا که من نیستم.

چو خود را به چشم حقارت بدید
صدف در کنارش به جان پرورید.

سپهرش به جایی رسانید کار
که شد نامور لؤلؤ شاهوار.

بلندی از آن یافت کاو پست شد
در نیستی کوفت تا هست شد.

سعدی

کودک و هیزم خشک

کودکی با پدر خود در بیشه میگردید. ناگاه از هیزم خشکی عطر خوشی
استشمام نموده گفت: آه، پدر جان این هیزم خشک چه عطر نارنج خوب
میدهد!

پدر: - نور دیده! هیچ میدانی عطر نارنج در این هیزم خشک از کجا
است؟

کودک: - نمیدانم پدر.

پدر: - اگر قدری تفکر کنی دریابی

کودک - پدر جان! هر چه فکر میکنم چیزی بخاطرم نمیرسد.

پدرش - نور دیده! این هیزم خشک زمانی با نارنج همنشین و مصاحب
بوده است از آنست که عطر و رایحه نارنج را دارد.

گرگ و دورنا

روزی در گلوی گرگ استخوانی مانده بود و هرچه سعی میکرد
نمیتوانست بیرون آورد و اندکی مانده بود هلاکش نماید. ناگاه از دور دورنایی
دیده گرگ او را با اشاره نزد خود بخواند و ناله کنان التماس کرد که استخوان را از

مظلوم

دیدم گل تازه چند دسته
بر گنبدی از گیاه بسته.

گفتم چه بود گیاه ناچیز
تا در صف گل نشیند او نیز.

بگریست گیاه گفت: خاموش،
صحبت نکند گرم فراموش.

گر نیست جمال رنگ و بویم
آخر نه گیاه باغ اویم.

پسرکودن

یکی از وزرا پسری کودن داشت پیش دانشمندی فرستاد که مر این را
تربیت کن مگر عاقل شود. روزگاری تعلیمش کرد و مؤثر نبود. پیش پدرش
فرستاد که این عاقل نمیشود و مرا نیز دیوانه کرده.

چون بود اصل گوهری قابل
تربیت را در او اثر باشد.

هیچ صیقل نکو نخواهد کرد
آهنی را که بد گهر باشد.

خر عیسی گرش بمکه برند
چون بیاید هنوز خر باشد.

عدالت

آورده اند که انوشیروان عادل را در شکارگاهی صید کباب میکرد. نمک
نبود غلامی به روستا فرستاد تا نمک آرد. بفرمود که نمک به قیمت گیرد تا ده
خراب نشود و رسم بد نتهند. گفتند: از این قدر چه خلل آید؟ گفت بنیاد ظلم
اول در جهان اندک بود، هر که آمد بر او مزیدی کرد تا بدین غایت رسید.

بیت

اگر ز باغ رعیت ملک خورد سیبی
بر آورند غلامان او درخت از بیخ.

مرد بلند، منت

حاتم طایی را گفتند از خود بلند همت تر در جهان دیده‌ای؟ گفت: بلی روزی چهل شتر قربانی کرده بودم و امرای عرب را از هر خیلی به مهمانی خوانده بگوشهٔ صحرائی بیرون رفتم. خارکشی را دیدم پشتهٔ خار فراهم آورده و آهنگ شهر کرده گفتم: ای پیر! چرا به مهمانی حاتم نروی که خلقی بر سماط او گرد آمده‌اند؟ گفت:

هر که نان از عمل خویش خورد

منت از حاتم طائی نبرد.

پس انصاف دادیم و او را به همت و جوانمردی از خود برتر خواندم.

سعدی

خدا رست

یاد دارم که با کاروانی همه شب رفته بودم و سحرگاه بر کنار بیشه ای خفته. شوریده ای همراه ما بود نعره بزد و راه بیابان گرفت و یک نفس آرام نیافت. چون روز شد گفتم: این چه حالت بود؟ گفت ببلان را دیدم که به نالش در آمده بودند از درخت و کبکان از کوه و غوکان از آب و بهایم از بیشه. اندیشه کردم که مروت نباشد همه در تسبیح و من به غفلت.

دوش مرغی به صبح می نالید
عقل و صبرم ببرد و طاقت و هوش.

یکی از دوستان مخلص را
مگر آواز من رسید به گوش.

گفت باور نداشتم که ترا
بانگ مرغی چنین کند مدهوش.

گفتم این شرط آدمیت نیست
مرغ تسبیح خوان و من خاموش.
سعدی

برادر مهربان

بچه ها از مکتب باز گشته در کوچه مشغول بازی بودند. ولی حمید اصلا در کوچه دیده نمیشد. روزی رفقایش از او پرسیدند: حمید! چرا به کوچه در نمیایی که بازی کنیم؟
حمید - وقت ندارم گفته عذرخواهی نمود: زیرا مادرم ناخوش است خواهر و برادر کوچک دارم. اگر من با شما بازی کنم آنها را که متوجه میشود؟ این بگفته و چشمهایش پر اشک به خانه باز گشت.

طعمکار

یکی از حکما پسر را نهی می کرد از بسیار خوردن که سیری شخص را رنجور دارد. پسر گفت ای پدر! گرسنگی نیز بکشد نشنیده ای که ظریفان گفته اند به سیری مردن به که گرسنگی بردن. گفت ای پسر اندازه نگهدار.

نه چندان بخور کز دهانت بر آید
نه چندان که از ضعف، جانت بر آید.

مکن گر مردمی بسیار خواری
که سگ زین میکشد بسیار خواری.
سعدی

خرو و همقان

بوده است خری که دم نبودش
روزی غم بیدمی فرودش.

در دم طلبی قدم همیزد
دم مطلبید و جفته میزد.

دهقان نگرش ز گوشه دید
بر جست، ازو دو گوش ببرید.

مسکین خرک آرزوی دم کرد
نا یافته دم گوش گم کرد.

هر کس که ز حد بیرون نهد کام
این است جزای او سرانجام.
شاعر

مار و شبان

ماری نزد شبانی آمده گفت: رفیق! بیا دیگر باهم دوست باشیم و عداوت دیرینه را فراموش کرده بنای محبت و یگانگی بگذاریم پس از این از من به تو آسیب و ضرری نمیرسد زیرا که بین پوست پارساله امرا عوض کرده پوست تازه و قشنگی در آورده ام". شبان سنگی ربوده بر سر مار کوفت و گفت: آری پوسترا عوض کرده ولی سیرت و طینتت همان است که بود.

نیرزد عسل جان من زخم نیش

قناعت نکوتر به دوشاب خویش.

سعدی

پیر مرد، میزیم سنگن

پیر مردی در پشت بار هیزم از بیشه میامد. بیچاره از سنگینی بار از دل افتاده بود. طاقتش گسیخت. بار را بر زمین انداخته ناله کنان گفت: "آه، این چه زندگی است؟ کجایی، عزرائیل، که جانم را بستانی، تا مرا از این ذلت خلاصی دهی". اتفاقاً مردی از پشت درختی این را شنیده پیش آمد و گفت: مرا تو صدا کردی؟ چه میگوئی! عزرائیلم که آمده ام".

پیر مرد هولناک جواب داد: "فدای تو شوم، توقع آن دارم که زحمت کشیده این بار را پشتم بگذاری".

مروبی تدبیر

مردکی را درد چشم خاست، پیش بیطار رفت که دوا کند. بیطار از آنچه در چشم چهار پایان میکرد، در دیده او کشید. در حال کور شد. داوری پیش حاکم بردند. گفت بروی هیچ تاوان نیست اگر این خر نبودی پیش بیطار نرفتی.

افتادگی

ز خاک آفریدت خداوند پاک

پس ای بنده افتادگی کن چو خاک.

حریص و جهان سوز و سرکش مباش

ز خاک آفریدت چو آتش مباش.

چو گردن کشید آتش هولناک

به بیچارگی تن بینداخت خاک.

چو آن سرفرازی نمود، این کمی

از آن دیو کردند، از این آدمی.

سعدی

زاغ و زنبور

زاغی در کنار جویباری بر درختی نشسته بود. زنبوری را دید که بر آب افتاده، نزدیک هلاکت است. زاغ را بر وی رحم آمد. برگی از درخت کنده با منقارش بروی زنبور انداخت. زنبور بروی برگ در آمده خلاصی یافت.

"گریه شیر است در گرفتن موش
لیک موش است در مصاف پلنگ"

شائق

حکایت

حکیمی را پرسیدند که: "سخاوت پسندیده تر است یا شجاعت؟ گفت
آن را که سخاوت است، به شجاعت چه حاجت. نوشته اند بر گور بهرام گور:
"که دست کرم به زبازوی زور."

نماند حاتم طائی و لیک تا به ابد
بماند نام بلندش به نیکوئی مشهور.

زکوة مال بدرکن که فضله رزرا
چو باغبان ببرد بیشتر دهد انگور.

کودک رحمدل

روزی جعفر صبح زود بر خواسته و قدری نان، تخم مرغ و سیب به
چانطه اش گذاشته روانه مکتب شد. در راه پیر مرد فقیر را نشسته دید. بیچاره

زبان تضرع بر وی گشاده از او چیزی خواست. جعفر بر وی ترحم نمود و
نصفه نهارى خود را از چانطه اش بیرون آورده بر وی داد. فقیر جعفر را ثنا داد.
جعفر زود روانه مکتب شد. و آن روز همان نصفه نهاریرا با کمال لذت و
خوشنودی تناول نمود و هرگز در عمرش چنان با لذت نهار نکرده بود.

گریه طمعکار

یکی گریه در خانه زال بود
که برگشته ایام و بد حال بود.

روان شد به مهمانسرای امیر
زدندش غلامان سلطان به تیز.

بیرون جست خون از تنش می چکید
همی گفت و از هول جان می دوید.

اگر جستم از دست این تیرزن
من و موش و ویرانه پیرزن.

سلمان پیر

روزی جمشید از مکتب بخانه برمیگشت. در راه همسایه شان سلمان پیر را ملاقات کرد. دید بی چاره از ضعف و پیری چشمهایش از دیدن باز مانده و بعضای خود تکیه کنان گاه رفته گاه می ایستد. جمشید بر وی ترحم کرد و از دستش گرفته بخانه خود آورد.

سؤال: روزی جمشید چه میکرده در راه که را دید؟ جمشید چه کرد؟
نتیجه این حکایت چیست؟

درو

دزدی به کلبه بینوایی در آمد. جز دیگی و پاره کلیمی که فقیر بر خورد پیچیده بود نیافت. با خود گفت: این هم غنیمت است. دیگ را برداشتم و بیرون شدم. فقیر برخواست و مشایعت وی کرد. دزد او را دید که از دنبالش میاید گفت: ای فقیر چه اراده داری؟ گفت: اراده کوچ. تو دیگ را برداشتی و من کلیم. دزد بخندید و دیگ را بر زمین گذاشت.

قآنی

مژده بر موشان

موشکی آمده بر موشان
مژده بادا بگفت ای یاران.

گر به را دوش در زمان جنگ
بشنیدم دریده است پلنگ.

چون شنید این سخن یک از موشان
گفت بر گربه این بود بهتان.

گر به مردی است در جهان یکتا
در دلیری ندارد او همتا.

شیر و ببر و پلنگ وقت جدال
کی تواند زد بد و چنگال.

وه چه خوش گفته سعدی این افراد
رحمت ایزدی بروحش باد.

گفت با او کسی که این فن چیست؟

خود گرفتن کدام و دادن چیست؟

گفت من شمع مجلس افروزم

خویشن بهر غیر میسوزم.

فآنی

کور

کوری بر در خانه بلغزید. فریاد کرد که: ای اهل خانه! چراغی فرا پیش

دارید، تا این کور بیچاره سلامت رود. یکی گفتش: اگر کوری چراغرا چه

کنی؟ گفت: می خواهم تا آنکه چراغ آورد دستم گیرد و خود نیفتد.

فآنی

سؤال: کوری چه کرد؟ یکی چه گفتش؟ کور چه جواب داد؟

فقیر و سگ

سائلی بر در خواجه آمده سؤال میکرد. سگ خواجه بنای لائیدن

گذاشت. سائل گفت: "ای حیوان! آخر بمن رحم کن، سه روز است که چیزی

نخورده ام، از گرسنگی بی تابم بگذار بلکه صاحب بمن چیزی بدهد." سگ

جواب داد: "من هم برای آن میلایم که صاحب صدای مرا شنیده بیرون آید و

بتو چیزی ببخشد."

سؤال: فقیر بکجا آمده بود؟ چه میکرد، سگ خواجه چه کرد؟ فقیر چه

گفت؟ سگ چه جواب داد؟ نتیجه از این قصه چیست؟

مرد خوش سیرت

یکی خوب کردار و خوش خوی بود

که بد سیرتان را نکو گوی بود.

به خوابش کسی دید چون در گذشت

بگفتا حکایت کن از سرگذشت.

دهان را بخنده چو گل باز کرد

چو بلبل به صوت خوش آغاز کرد.

که بر من نکردند سختی بسی

که من سخت نگرفتمی بر کسی.

سعدی

جهل جوانی

وقتی به جهل جوانی بانگ بر مادر زدم. دل آزرده به کنجی نشست و
گریان همی گفت: مگر خردی فراموش کردی که درشتی میکنی؟

چه خوش گفت زالی به فرزند خویش
چو دیدش پلنگ افکن و پیل تن.

گراز عهد خریدت یاد آمدی
که بیچاره بودی در آغوش من.

نکردی در این روز بر من جفا
که تو شیر مردی و من پیرزن.

سعدی

سؤال: بجهل جوانی چه کردم؟ مادرم دل آزرده چه میگفت؟

سائل

سائلی هر چه میگرفت از غیر
بذل کردی بدیگران بی خیر.

انستیتوی نسخ خطی آکادمی علوم جمهوری آذربایجان

مقدمه، ترجمه و تحقیق:

آینوره علیوا

ویراستار:

حاجی مصطفی مایل اوغلو

عبدالله شائق طالب زاده. گلشن ادبیات. باکو،

انتشارات علم و تحصیل، ۲۰۲۳

عبدالعزیز شائق طالب زاوہ

گلشن ادبیات

ہکو - ۲۰۲۳